

LUNDS
UNIVERSITET

Umgänge trots våld?

- **En kvalitativ innehållsanalys utifrån svenska domar om umgänge när våld har förekommit**

Nathalie Wennberg & Emma Bjarnevik

Kandidatuppsats (SOPB63)

HT 2023

Antal ord: 14997

Abstract

Authors: Nathalie Wennberg & Emma Bjarnevik

Title: Visitation despite of violence? - A qualitative content analysis based on Swedish courts about visitation when violence has occurred

Supervisor: Lupita Svensson

The aim of our thesis was to investigate how the Swedish district courts and appellate courts present arguments for visitation rights while safeguarding children's rights in custody cases involving instances of violence. The analysis and concluding discussion focused on three research questions: How do the district courts and appellate courts argue on visitation rights in custody cases involving instances of violence? What similarities and differences exist in the assessments of the district court and the court of appeals in custody disputes, and how do their decisions contribute to the formulation of visitation rules? How can the court's argument be understood regarding visitation rights from a children rights perspective? The method involved a qualitative content analysis of twelve appellate court cases. Our selection of custody cases has been deliberately chosen focusing on situations involving disputed contact cases with indications of child abuse and intimate partner violence and visitation issues with one parent. The thesis excluded cases where children are not involved and where honor-related violence was mentioned. Initially the norm of contact presumption recurs in the empirical data dominating over other legal principles and consequently acquiring a normative effect. Furthermore it becomes evident when the court must balance multiple considerations, such as the best interests of the child or the suitability of parents. The courts consistently emphasized specific expectations regarding parenthood, highlighting an heteronormative ideal and that visitation must not be restricted. Children's own experiences of violence are rarely addressed in the court's reasoning, and children are deprived of the right to be heard. In conclusion the courts tended to make interpretations of the child's needs.

Keywords: custody cases, visitation rights, child abuse, appellate court, domestic abuse

Innehållsförteckning

1 Inledning och problemformulering	1
1.1 Syfte och frågeställningar.....	2
2 Bakgrund	
2.1 Vårdsnadstvister och socialnämndens uppdrag.....	3
2.2 Vårdnadsformer.....	4
2.3 Våld.....	4
2.4 Nämndemännens roll.....	4
3 Kunskapsöversikt	
3.1 Familjerättsliga processer.....	5
3.2 Barnet i domstolsprocessen.....	6
3.3 Ideal och föräldraskapet.....	8
4 Teoretiskt ramverk	
4.1 Makt.....	9
4.2 Disciplin.....	9
4.3 Genus och makt.....	10
4.4 Teoretisk tillämpning.....	11
5 Metod	
5.1 Metodologiska övervägande.....	13
5.2 Urval och tillvägagångssätt.....	13
5.3 Metodens tillförlitlighet.....	15
5.4 Material och bearbetning.....	16
5.5 Etiska överväganden.....	17
6 Resultat och analys	
6.1 Samarbeta eller riskera att förlora vårdsnaden.....	19
6.2 Barn som rättighetsbärare och skyddsobjekt.....	22
6.3 Lämplighet som förälder.....	26
6.4 Sakkunnigas bedömningar och tillförlitlighet.....	30
6.5 Skiljaktig mening.....	35
7 Diskussion	42
Referenser	46
Bilaga 1	50
Capacity Model: The Whole Child	
Bilaga 2	51
Presentation av uppsatsens domstolsbeslut	

1 Inledning och problemformulering

I maj 2021 gav regeringen i uppdrag till Jämställdhetsmyndigheten att göra en kartläggning om, i vilken utsträckning våld eller andra övergrepp framförts i mål om vårdnad, boende och umgänge (VBU). Samt i vilken utsträckning våld och övergrepp togs i beaktning i domarna. Jämställdhetsmyndigheten har gått igenom domar från Sveriges samtliga tingsrätter och totalt granskades 814 domar efter att barnkonventionen (BK) blev svenskt lag. Resultatet visade att det förekom uppgifter om våld i 64 procent av domarna, antingen våld mot en partner/ förälder eller mot barn eller båda delar (Jämställdhetsmyndigheten 2022, s. 8).

Att ett barn bor eller umgås med ett våldsutövande förälder kan leda till konsekvenser i form av fysisk och psykisk stress hos barnet. För socialt arbete har detta långtgående effekter, vilket kan bidra till att barn får psykisk ohälsa i en ung ålder och att detta följer med i deras utveckling och mående. Det finns en risk för att våldet blir normaliserat som i sin tur kan leda till att personen i vuxen ålder utövar eller blir utsatt för våld. Normalisering handlar om att våldet internaliseras, blir en del av en persons självbild och den som blir utsatt tar skulden för våldet (Nilsson & Lövkrona 2020, s. 78f).

I en enkätundersökning från Unizon har barns inställning till och erfarenheter av umgänge studerats för att bättre förstå konsekvenserna av våld i relationer. Resultaten från den aktuella studien visar att nästan alla barn som har haft umgänge med en våldsutövande förälder har fått uppleva någon form av psykisk ohälsa i vuxen ålder, oavsett barnets egen inställning till umgänget. Många träffade föräldern mot sin vilja för att undvika konflikter. Dessutom visade det sig att en hög andel av dessa barn inte berättade för vuxna att de inte ville träffa föräldern, vilket tyder på att de inte alltid protesterar trots sin egentliga ovilja (Unizon 2022, s. 38f).

Barns mående problematiseras när föräldrarna är i en vårdnadstvist. Djupa konflikter kan bidra till att barnet utvecklar psykisk ohälsa, beteendeproblem och sämre förmåga att hantera stress. Domstolen har ett långtgående ansvar för att säkerställa barnets rättigheter och välmående (Bergman & Rejmer 2017, s. 438). BK blev svensk lag år 2020 och är ett av de viktigaste verktygen för att säkerställa barnens rättigheter. Det innebär att domstolar och rättstillämpare ska

beakta barnets rättigheter. I konventionen står bland annat att barn har rätt till skydd mot våld och att barn ska ha rätt att uttrycka sin mening och bli lyssnade på. Från 2021 har barnrättsperspektivet stärkts ytterligare genom bland annat ändringar i föräldrabalken (FB). Barnet ska ha rätt att komma till tals och få information (Nationellt centrum för kvinnofrid, 2023).

FN:s barnrättskommitté har lagt fram kritik att barn inte får komma till tals inom det svenska rättsväsendet (Committee on the Rights of the Child 2023, s. 5). Forskning, både nationell och internationell, indikerar att när åsikter kopplas till barns ålder och mognad försvåras tillämpningen av artikel tolv i BK inom familjerätt. Kritik riktas mot vuxna som hindrar barnets delaktighet och fortsätter att tysta dem, ofta relaterat till ett omsorgsperspektiv där skyddande åtgärder också begränsar barnets möjlighet att delta (Wågby Gräfe 2022, s. 184). Därför lyfts en modell som kan bidra till att öka barnets delaktighet genom att se barnets kapacitet snarare än att fokusera på ålder och mognad (Henderson-Dekort, van Bakel & Smits 2022, s. 8).

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med vår uppsats är att undersöka hur tingsrätten och hovrätten argumenterar för sin ståndpunkt antingen för eller emot umgänge där våld har förekommit. Detta för att se hur domstolarna säkerställer att ett barnrättsperspektiv tillämpas utifrån barnets kapacitet. För att besvara uppsatsens syfte är våra frågeställningar:

- På vilket sätt resonerar tingsrätten och hovrätten i domar *om umgänge* med barn där våld har förekommit?
- Vilka likheter och olikheter finns i tingsrätten respektive hovrättens bedömningar i vårdnadstvister och hur bidrar deras beslut till förmandet av umgangesregler?
- Hur kan domstolarnas resonemang *om umgänge* förstås ur ett barnrättsperspektiv?

2 Bakgrund

2.1 Vårdnadstvister och socialnämndens uppdrag

Socialnämndens roll när ett barn står under vårdnad av två vårdnadshavare förtydligas när dessa två vårdnadshavare inte kan komma överens. Socialnämndens uppdrag är att i första hand verka för att föräldrarna kommer överens och förhindra att frågan måste hanteras i domstol. Enligt 5 kap 3 § socialtjänstlagen (SoL) står det att socialnämnden ska erbjuda samarbetsamtal för föräldrar (Fridström Montoya 2022, s. 87).

Från och med i mars 2022 måste vårdnadshavarna ha deltagit i ett informationssamtal hos kommunen vanligtvis hos familjerätten innan det är möjligt att inleda en process i domstol för att först och främst försöka komma fram till en lösning. Om detta inte heller leder till en överenskommelse kan talan väckas i domstol genom att en stämningsansökan skickas av någon av vårdnadshavarna. Tingsrätten kallar då parterna till muntlig förberedelse. Socialnämndens uppdrag är enligt 6 kap 19 § st 2 FB att lämna information som kan vara av betydelse i frågan innan domstolen avgör målet. Det kan vara att familjerätten kopplas in i den kommun där barnet är folkbokfört och gör en VBU-utredning som sedan domstolen tar del av. Utredningen ska innehålla förslag till beslut som sedan domstolen antingen fastställer eller går emot i en huvudförhandling. Tingsrättens avgörande meddelas sedan i en dom som kan överklagas inom tre veckor (Sveriges domstolar, 2022).

Socialnämnden ansvarar också för frågor kring umgänge. Rätten kan besluta enligt 6 kap. 15 c § FB att umgänget mellan barnet och en av vårdnadshavarna ska ske med ett umgängesstöd, vilket är en tredje person som utses av socialnämnden. Socialnämnden har också ansvar att följa upp hur umgänget fungerar och för att se till att inte stödet består mer än nödvändigt (Fridström Montoya 2022, s. 87f).

2.2 Vårdnadsformer

Inom svensk rätt finns två vårdnadsformer vilka är gemensam eller ensam vårdnad. Gemensam vårdnad är huvudregel, om det inte strider mot barnets bästa. Domstolen kan besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja 6 kap 5 § 1 st FB. Föräldern som mot förmodan inte är vårdnadshavare har rättigheter att få information om barnet av dess vårdnadshavare (Schiratzki 2019, s. 90ff).

Lagen säger att barnets boende och umgänge bör utformas så att barnet får en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Undantag görs om någon av föräldrarna utsatt barnet eller den andra föräldern för övergrepp eller om risken finns för detta (Schiratzki 2019, s. 101). Det är båda föräldrarnas ansvar att barnets behov av umgänge tillgodoses, 6 kap 15 § FB. Om den ena föräldern där barnet bor försvårar umgänget kan rätten besluta att vårdnaden flyttas över till den andra föräldern (Ramberg 2020, s. 405).

2.3 Våld

Våld inom familjen kan vara svåra att utreda. Beviskraven är inte lika hög som i brottmål och uppgifter om våld ska tas i beaktning även om en förundersökning lagts ner. Det har funnits en tendens hos domstolarna att tona ned betydelsen av övergrepp inom familjen. Därav gjordes en lagändring 2006 vilket underströk att en riskbedömning alltid ska göras. Omständigheter som kan ha betydelse vid en riskbedömning kan vara våldets art och systematik, i syfte att utöva makt och kontroll. Sammantaget innebär denna lagändring att riskbedömningar har större betydelse för barnets bästa än tidigare (Schiratzki 2019, s. 109f).

2.4 Nämndemännens roll

I de allmänna domstolarna, tingsrätten och hovrätten sitter nämndemän tillsammans med juristdomare för att bedöma vårdnadsålet. I tingsrätten sitter tre nämndemän under ledning av en juristdomare, rättens ordförande. I hovrätten sitter två nämndemän tillsammans med tre juristdomare. Nämndemannens och juristdomarens röst är lika mycket värda, förutom vid en lika 2-2 omröstning i tingsrätten för då har juristdomaren utslagsrösten. Utförandet av uppdraget är opolitiskt och nämndemän precis som juristdomare ska vara objektiva samt följa svensk

lagstiftning. Det är domstolens uppgift att ge juridisk utbildning för nämndemannauppdraget, då nämndemännen inte får arbeta för en myndighet samt inte vara juridiskt skolade (Sveriges domstolar, 2023). Från empirin är juristdomare namngiven som rådman, därav kommer vi använda ordet rådman fortsättningsvis.

3. Kunskapsöversikt

För att kartlägga en kunskapsöversikt kring den forskning och rapporter som ligger nära vårt uppsatsämne har sökningsprocessen först gått via Lubsearch, som är Lunds universitets databas. Kriterierna har varit att artiklarna ska vara "peer-reviewed" och vara mellan år 2000-2023. Syftet har varit att hitta relevanta källor som är aktuella inom vårt ämnesområde. Sökorden har varit koncentrerad på de familjerättsliga processer som vårdnadsmål innebär, på barnrättsperspektivet samt på uppsatsens huvudsakliga fokus om våld. Därför har sökord som partnervåld, custody disputes, domestic abuse, intimate partner violence och social workers använts. För det andra har relevanta vetenskapliga artiklar använts, vilka identifierats genom referenslistor som primärt hittades i Lubsearch.

3.1 Familjerättsliga processer

Att läsa om tidigare forskning som undersöker familjerättsliga processer om vårdnadsmål har varit bidragande till att öka vår förståelse kring hur barn som rättighetsbärare framställs. I synnerhet för att belysa komplexiteten som påverkar familjerättsliga beslut som rör barns egna åsikter och deras säkerhet i situationer där våld i nära relationer sker. Ett av tio barn i Sverige upplever eller bevittnar våld, detta är främst vanligt när en förälder utövar våld mot den andra föräldern. När exempelvis en mamma är våldsutsatt i en familj av barnets pappa, är risken femton gånger högre att barnet blir utsatt för fysiskt våld från sin pappa (Bruno 2015, s. 168). I undersökningen med hjälp av kvantitativa och kvalitativa studier har 196 vårdnadsmål granskats från tingsrätten mellan 2010 till 2011, med frågan om hur ålder, etnicitet och kön påverkar barns rättigheter till deltagande och skydd i tvistiga vårdnadsmål där det finns indikationer på våld. Studien diskuterar problematiken kring kön och våld i nära relationer i domstolsbeslut angående vårdnadstvister. I 95 procent av fallen anses eller döms pappor som ensam våldsutövare,

mammor döms endast i 2 procent och båda föräldrarna i 3 procent. Det påpekas att könsbaserat våld är en betydande fråga i studien. Exempel ges där misshandlade mammor förlöjligas i pappors vittnesmål och där kvinnliga yrkespersoner anklagas för partiskhet. I sina utsagor framkommer retorik från pappor där de försvarar manliga privilegier och förnekar våldet (Bruno 2015, s. 177f).

I avhandlingen *I skuggan av pappa: familjerätten och hanteringen av faders våld* analyseras hur normer inom familjerättsliga rapporter framträder och hur de yrkesverksamma väljer att använda ett visst språk för att argumentera för sina val. Kategorierna kön och ålder problematiseras och uttrycks i förhållande till principerna barnets bästa, delaktighet, skydd och omsorg. Analysen tyder på att få barn kommer till tals där utredningar utgår från det universella barnet snarare än det unika, och att det finns föreställningar om att ett barn delar vissa specifika egenskaper vid en viss ålder. Barnets berättelser om våld ogiltigförklaras och detta beror på de vuxnas hegemoni inom familjerättspraxis har företrädare framför barnets rätt att komma till tals (Sundhall 2012, s. 5).

3.2 Barnet i domstolsprocessen

Införandet av ett umgängesstöd syftade till att skydda barn och verka brobyggande i relationen till umgängesföräldern. För barn ses formen av umgänget som en tryggande faktor, men det påpekas att fokus på normalisering kan ogiltigförklara allvaret i våldssituationer. Föräldrar, särskilt de tidigare utsatta för våld, kan uppleva stress och tvivel kring barnets säkerhet när umgängesstödet är tidsbegränsat (Bergman & Eriksson 2018, s. 387). Trots att en förälder brustit i sin föräldraförmåga ses umgänget snarare som en norm än att föräldern får det stöd hen behöver, för att kunna tillgodose barnets behov. Umgängesföräldern utsätts inte för de påfrestningar som krävs i ett föräldraskap. Att sedan umgänget släpps fritt kan innebära risker för barnet (Bergman 2016, s. 50f). Barnet är inte en part i en tvist om vårdnaden och ska därför inte utsättas för påtryckningar och ta ställning för den ena eller andra föräldern mot dennes vilja (Ramberg 2020, s. 404).

En dominerande tendens visar att domstolarna värderar de sakkunniga och professionellas rekommendationer högt i sina dombeslut och förbiser barns önskemål, särskilt när en domstol

beslutar utifrån rekommendationer om umgänge. De professionella diskurserna visar på att vuxnas tolkningsföreträdare går före barns rätt till delaktighet i rättsprocessen. Som ett exempel visar Bruno att i 93 vårdnadsfall där det fanns uppgifter om våld vid beslut om umgänge, beslöt domstolarna om fysiskt umgänge vid 69 tillfällen. I dessa vårdnadsfall fanns det en förälder som var dömd till ett våldsbrott eller explicita uppgifter om att en förälder har utövat fysiskt eller sexuellt våld (Bruno 2015, s. 172f). Ett mönster synliggör att yrkesverksamma inom familjerätten omedvetet favoriserar vuxnas rättigheter och perspektiv över barnens, och följaktligen kan detta förstärkas av en bredare kulturell uppfattning att vuxnas åsikter och beslut är mer betydelsefulla och giltiga (Bruno 2015, s. 178f).

För att lyfta fram barns åsikter i rättsprocessen behöver domstolen se till hela barnet som en fullständig rättighetsbärare med kapacitet och förmåga att kunna uttrycka sina åsikter. Det presenteras en modell "Capacity Model: The Whole Child" (se bilaga 1) för att mäta barnets kapacitet med en mer holistiskt bedömning som tar hänsyn till deras emotionella och utvecklingsmässiga förmåga. BK tar fasta på att barnets förmåga och mognad är direkt kopplat till barnets ålder, därför behövs en alternativ syn som utgår från barnets individuella kognitiva kapacitet oavsett ålder. Det nämns att det redan finns existerande bedömningsverktyg inom medicinska och sociala områden, men det saknas motsvarande verktyg inom familjerätten (Henderson-Dekort, van Bakel & Smits 2022, s. 6ff).

Det efterlyses en ny standard för bedömning av barns kapacitet som använder barnvänliga metoder och tar hänsyn till barnets perspektiv. Det framhålls att bedömningen bör inkludera mer än kvantitativa mätningar och istället använda lek, berättelser och konstnärliga uttrycksformer (Henderson-Dekort, van Bakel & Smits 2022, s. 11ff). Från ett juridiskt perspektiv avgör bedömningen av barnets kapacitet om barnet får yttra sig eller inte. Detta binära synsätt begränsar kraftigt barnets rättigheter och är inte förenligt med forskning inom psykologi som riktar sig på barns utveckling och kognitiva förmågor (Henderson-Dekort, van Bakel & Smits 2022, s. 4f).

3.3 Ideal och föräldraskapet

För att skapa en förståelse för maktrelationer och behöver professionella inta ett könsmaktsperspektiv. Det är vanligt förekommande att professionella har en vilja att förhålla sig könsneutrala likt ett ideal trots att våld har förekommit, vilket kan innebära att de professionella förstärker mannens överläge i förhållande till kvinnan eftersom det oftast är kvinnan som utsätts för våld (Mattsson 2013, s. 163). Maktrelationerna problematiseras ytterligare när föräldrarna kommer till familjerätten. Det har visat sig att förväntningar på mammor i bedömningen av omsorgsförmågan är högre än på pappor. Synen på pappor förbiser risker med våld och det biologiska faderskapet värderas högt (Eriksson 2003, s. 313). Liknande mönster syns i den sociala barn- och ungdomsvården (SKR 2023, s. 45f).

Mammor känner sig maktlösa i den gemensamma vårdsnaden där potentiellt våld har förekommit och ansöker därför om ensam vårdnad. Pappor efterfrågar i större utsträckning delaktighet i barnets liv och utökat umgänge. På detta sätt visar resultatet en omvänd social könsordning i vårdnadstvister där mamman har mer kontroll över barnet med tanke på att de bor en större del av tiden hos henne (Bergman & Rejmer 2017, s. 147).

Sammanfattningsvis har mäns våld mot kvinnor en avgörande betydelse vid vårdnadstvister. Det biologiska faderskapet värderas högt och kan innebära att våldshandlingar osynliggörs. Vidare synliggör kunskapsöversikten att det finns strukturer som gynnar en vuxen hegemoni som favoriserar vuxnas tolkning av barns behov och rättigheter. Därför behövs metoder i rättsprocessen som möter barns individuella behov och rätt till delaktighet.

4. Teoretisk ramverk

Det teoretiska ramverket utgår från flera teoretiska begrepp, huvudsakligen från två teoretiker. Vi har valt Foucaults teori om makt med begreppen disciplinär teknik och problemformuleringföreträde. Senare i avsnittet kommer vi att presentera Judith Butlers teori med hjälp av Yvonne Hirdman. Begrepp som kommer användas är: könsmaktsordningen,

genusperformativitet och den heterosexuella matrisen. Vi har också valt att använda oss av begreppet norm eftersom båda teoretikerna tar upp just detta begrepp.

4.1 Makt

Michel Foucault är en av de mest välkända skribenter för att definiera vad makt är och vad maktutövning innebär. Enligt Foucault är makt inte enbart en fråga om hierarkier eller yttre krafter, utan snarare en praktik som manifesteras och reproduceras genom handlingar och beteenden. Maktutövning påverkar personlig frihet och styr beteendemönster genom *normer* och ideal som formas av samhället. Foucault betonar att makt har en omedveten och allomfattande påverkan som sträcker sig över hela vår tillvaro. Därför finns det också ett behov för att strukturera makt, exempelvis genom ett politiskt system där lagstiftningen och relationer mellan olika insatser blir vägledande för hur makt utövas.

Maktens ordning strukturerar samhället på en makronivå, där politisk makt definierar det parlamentariska systemet och organiserar det politiska systemet. Institutioner som domstolar och myndigheter utövar också makt. Olika aktörer får *problemformuleringsföreträde*, vilket innebär att de har inflytande över hur vi uppfattar vad som är viktigt, bra eller dåligt. Detta kopplas till hur maktformer påverkar agendan och den allmänna uppfattningen genom att definiera och kontrollera vad som anses vara relevanta frågor och diskurser. Med andra ord är makt en ständigt närvarande och komplex kraft som strukturerar både individuella liv och samhällen i stort (Axelsson & Qvarsebo 2017, s. 17ff).

4.2 Disciplin

Foucaults teori om *disciplinära tekniker* fokuserar på hur makt utövas genom strukturerade och normaliserande metoder inom olika institutioner och samhällen (Foucault 2017, s. 191). Han beskriver disciplinära tekniker som sätt att organiserat reglera individers beteende och kroppar för att upprätthålla ordning och kontroll. Centralt är användningen av övervakning och hierarkier för att skapa självdisciplin och normalisera individers handlingar (Foucault 2017 s. 175f). Framförallt syftar disciplineringen till normalisering, att reglera, fostra och anpassa individer att

agera efter vad som anses vara “normalt” enligt samhällets normer och värderingar (Davidsson 2022, s. 166).

Den disciplinära maktformen skedde inom kontexten från början av 1700-talet. I Foucaults verk *Övervakning och straff* utspelar sig detta inom exemplet av det moderna fängelset där symbolen om panoptikon blir Foucaults viktigaste beståndsdel. Panoptikon är en särskild arkitektonisk konstruktion med en central rund mittpunkt där en vakt vakar över intagna fångar i sina celler som är placerade i tårtbitliknande delar av byggnaden. Poängen är att fångarna blir ständigt övervakade av en vakt eller ett “vakande öga”, oavsett vart fången är i byggnaden. Övervakningen kan internaliseras av en fånge, där vakten skulle vara osynlig men fången har intrycket av att hen kan bli konstant övervakad. I det moderna samhället kan det efterliknas ett självstyre som vårt välfärdssamhälle där medborgare "disciplineras" efter samhällets normer (Davidsson 2022, s. 166f). Foucault menar att medvetenheten av att “kunna” bli övervakad närsomhelst, är ett sätt för stater att psykologiskt kontrollera sin medborgare där individer normaliseras till att tänka och agera likadant (Foucault 2017, s. 56ff).

4.3 Genus och makt

Makt kan tolkas i olika aspekter och en av dessa är ur feministisk teori. Begreppet genussystem förklaras som en ordningsstruktur likt ett dynamiskt system som skapar föreställningar och förväntningar, en *könsmaktsordning*. Den ena logiken är dikotomin att särskilja manligt och kvinnligt och den andra logiken är att mannen är norm och utgör det normala och allmängiltiga (Hirdman 2007, s. 212f).

Begreppet genus förklaras, att det är en social konstruktion genom att kön skapas. Genus är en aktiv process i våra kroppar som utövas inom en social och kulturell praktik (Butler 2006, s. 11f). Butler använder sig av begreppet *genusperformativitet* som handlar om att könsidentiteter tar form genom en upprepning av händelser. Normer för kön och sexualitet är aldrig fastställda eller enhetliga. Det går inte att kopiera något exakt likadant varje gång, utan vid varje händelse leder det till stora eller små förskjutningar. Genom att upprepa handlingar internaliserar vi sociala normer och formar våra identiteter i enlighet med dessa normer. Performativiteten sker i processen av upprepning och internalisering av sociala normer (Mattsson & Herz 2022, s.104ff).

I konstruktionen av en identitet finns det en betoning på diskursiv repetition med en strukturell förklaring. Upprepningen av handlingar krävs för att en individ ska bli tagen på allvar. På grund av att en identitet är konstruktivistisk, är den också sårbar. Genom att understryka skillnaden i varje handling ges utrymme för att ifrågasätta normativa könsroller och etablerade strukturer. Individerna har ett visst handlingsutrymme mellan det som sägs och dess påverkan (Iversen 2011, s. 240ff).

En *norm* är ett mått och ett sätt att skapa en gemensam standard. Normen används ibland synonymt med regeln men är snarare en värderingsprincip vilket omvandlar juridisk makt och juridisk tvång till normaliseringens mer positiva kontroll (Butler 2006, s. 66f). Likväl har normativitet dubbla betydelser. Å ena sidan vägleder den oss som riktlinjer för våra handlingar. Å andra sidan en process där vissa normer, idéer och ideal bestämmer över kroppsligt liv och som skapar kriterier för "normala" män och kvinnor (Butler 2006, s. 205).

Det strukturalistiska paradigmet förklarar att maktskillnader mellan kvinnor och män i både språket och i samhället i stort fortsätter, vilket skapar den symboliska ordning vi lever i (Butler 2006, s. 20f). Vidare finns det heteronormativa föreställningar som innebär att alla borde leva i heterosexuella förhållande för det är naturligt. Det utgår från logiken att en kvinna ska vara feminin och en man ska vara manlig (Butler 2006, s. 11f). Könsnormer är likaså starkt kopplat till den *heterosexuella matrisen* där det binära tänkandet om heteronormen och två biologiska kön förstärks, när en man och kvinna är det "förväntade och naturliga paret" som kan reproducera i en familjekontext. Kön- och sexualitetsnormer utanför heterosexualitet ses som avvikande och "fel". För familjebildning är heteronormen likaså vägledande för föräldraskapet och hur en mamma respektive en pappa bör vara (Mattsson & Herz 2022, s. 107).

4.4 Teoretisk tillämpning

Vårt empiriska material består av rättsfall från hovrätten som är en allmän domstol och därmed en del av det svenska rättssystemet som ska döma utifrån våra rättskällor som lagtexter och förarbeten. Domskalet från en hovrättsdom har en påverkansfaktor som har en normerande effekt (Svensson 2017, s. 29f). Likt panoptikonets struktur skapar domstolens domar maktrelationer

genom att främja självdisciplin hos de övervakade, då de inte vet när de observeras. I en hovrätt kan besluten och domarna utöva makt över individen, och rättegångsförloppet struktureras för att disciplinera och normera beteenden i enlighet med lag och rättvisa.

Foucaults teori hjälper oss synliggöra hovrättens normerande effekt med hjälp av sin maktutövning. Begrepp som problemformuleringföreträde och disciplinära tekniker är passande för att analysera hur rätten utövar makt och styr umgängesfrågor (Davidsson 2022, s. 166f). Hur formas och internaliseras normer för föräldraskap och umgänge i dessa beslut? Särskilt med fokus på normalisering kan hjälpa till att analysera vilka värderingar och normer som genomsyrar vårdnadsfall där våld är en faktor. Ett begrepp om problemformuleringföreträde kan användas för att analysera vilka aktörer eller perspektiv som dominerar i rättsliga beslut och likaså hur barnrättsperspektivet tillämpas i rättsfallen. Försummas eller integreras principen om barnets bästa? Sammantaget ger Foucaults teori en analytisk ram för att få insikter i de maktdynamiker och normativa strukturer som påverkar rätterns resonemang i våra vårdnadsfall där våld har förekommit.

Butlers teori om hur kön skapas och upprätthålls kan hjälpa oss att förstå hur förväntningar på kön synliggörs i domarna. Kön är den fysiska kroppen och att begreppet genus är sociala och kulturella processer som skapar föreställningar om kön (Butler 2006, s. 11f). Hur konstruerar domstolen sina resonemang efter heteronormativitet för att beskriva pappan respektive mamman? Hirdman gör gällande att mannen är norm och att han är privilegierad i förhållande till kvinnan. Mannen är överordnad kvinnan (Hirdman 2007, s. 212f).

I görandet av kön med repetitioner av handlingar, i genusperformativiteten, befästs ständigt nya föreställningar om kön om ingen utmanar rådande könsnormer. Precis som Butler samt Hirdman lyfter är det just strukturerad ojämlikhet samt patriarkala strukturer som är bakomliggande orsaker till mäns våld mot kvinnor. Därför är det viktigt att betona att våldets normaliseringsprocess är en könad process (Eva Lundgren 2012, s. 20f). I kontexten av mäns våld mot kvinnor kan tolkas att det på strukturell nivå finns en könsmaktsordning. Butler menar att könsroller cementeras utan ifrågasättande. Därför vill vi med hjälp av Butlers teori fokusera på hur normer om kvinnor och män beskrivs i relation till våldsuppgifter. Framförallt är det beskrivningar kring kvinnligt

och manligt och hur könsroller befästs i föräldraskapet som är av intresse. Butler menar att upprätthållandet av könsmaktsordningen sker på flera nivåer, likt hur Foucault beskriver att makt finns överallt i vår tillvaro.

Vi har valt att använda oss av både Foucault och Butler i vår uppsats för att vi menar att de kompletterar varandra. Foucault kan hjälpa oss att förklara hur makt bidrar till normalisering och disciplinering inom domstolens praktik medan Butler hjälper oss att förstå hur konstruktioner av kön bidrar till kvinnans underordning och mannens överordning. Foucaults begrepp om maktutövning är inte ensamt förklarande till att problematisera könsmaktsordningen. Av detta skäl behövdes en teoretiker som Judith Butler som kan bidra med ett genusperspektiv. Tillsammans med dessa teoretiker i vår uppsats kommer vi kunna analysera hur domstolen tillämpar sina resonemang ur ett barnrättsperspektiv med begreppet barns kapacitet.

5. Metod

5.1 Metodologiska överväganden

Vi valde en kvalitativ ansats med innehållsanalys som metod, mer specifikt använder vi oss av en dokumentanalys som letar efter bakomliggande teman. Detta bidrar till en fördjupning av vår förståelse av vår empiri (Bryman 2018, s. 677). Syftet i vår dokumentanalys är att fokusera induktivt på innehållet i den rättsliga kontexten för att kunna upptäcka mönster i vår empiri och därefter dra slutsatser.

5.2 Urval och tillvägagångssätt

För att besvara våra frågeställningar har vi valt tolv domar avseende vårdnads mål. Urvalet har gjorts utifrån ett antal kriterier för att domarna ska kunna ingå i vår empiri. Frågan om hur vi får tillgång till vårdnads målen är kopplad till urvalsfrågan. Domar är enligt svensk lag en allmän handling och med stöd av offentlighetsprincipen kan vi få tillgång till vårdnads mål (Regeringskansliet, 2015). Genom databasen JUNO som studenter vid Lunds universitet har tillgång till, kan vi söka oss till vårdnads mål från hovrätter. Databasen är en omfattande digital

tjänst i Sverige med juridiskt material och den tillgängliggör domstolsbeslut från alla svenska allmänna domstolar. Om vi inte hade valt publicerade domar i databasen hade vi behövt begära ut vårdnadsmål i tingsrätter. Från en överklagan via tingsrätten måste hovrätten ge prövningstillstånd för att kunna pröva vårdnadsmålet igen, detta sker enbart om det finns synnerliga skäl eller om hovrätten är tveksam till om tingsrätten dömt rätt (Sveriges domstolar, 2019). Hovrätten är med andra ord den andra instansen bland de allmänna domstolarna (Sveriges domstolar, 2022). Hovrättens vårdnadsmål bygger på ett domslut från tingsrätten. Urvalet består av ärenden som hanterats i båda instanserna, och därmed kommer uppsatsen att omfatta ett jämförande perspektiv.

Vårdnadsmål har valts där endast föräldrar och deras barn är parter i målet, vilket innebär att endast de personer som är direkt involverade i domstolsprocessen inkluderas. Anhöriga eller andra utomstående har medvetet exkluderats eftersom det ligger utanför studiens omfattning och forskningsfrågor. I tingsrätten och hovrätten behandlas vårdnadstvister som rör ett barns vårdnad, boende eller rätt till umgänge (Sveriges domstolar, 2022). Vårt urval av vårdnadsmål har strategiskt valts där frågor om umgänge och våld är i fokus. Denna inriktning är medvetet vald för att säkerställa att empirin återspeglar vår forskningsfråga. I kvalitativ forskning är användningen av ett målinriktat urval vanligt förekommande (Bryman 2018, s. 498).

Inledningsvis, använde vi sökord som "vårdnad" och "umgänge" för att identifiera hovrättsdomar från 2023. Denna sökkombination genererade 83 träffar via JUNO. I en andra sökning inkluderade vi sökordet "våld" samt åren 2022 och 2021 för att avgränsa och göra ett målinriktat urval, vilket resulterade i 69 träffar. Totalt valdes 4 domar bort som innehöll uppgifter om hedersvåld. Av 65 träffar valdes tolv domar. Vikten av att välja en relevant tidsperiod för empirin är särskilt aktuellt, och vi strävar efter att ge en aktuell bild av domstolens resonemang (Bryman 2018, s. 362). Därför har vi valt att fokusera på domar från 2021, 2022 och 2023.

Vårt urval av domar är strategiskt och baserat på a) att begreppet våld är återkommande och b) att domarna har "substans", det vill säga är flera sidor långa, har domskäl som lyfter fram olika rättsliga resonemang samt framför parternas perspektiv. Det resulterade i tolv domar och vår bedömning (i samråd med handledare) var att mängden var rimlig i förhållande till uppsatsens

syfte och den tid vi hade till förfogande. Därmed representerar vår empiri tillräcklig data i förhållande till uppsatsens omfattning (Bryman 2018, s. 498). Vi har valt att avgränsa empirin och inte tagit med domar om hedersrelaterat våld och förtryck. Vårt fokus har varit partnervåld samt barn som bevittnat eller upplevt våld. Genom att medvetet sortera bort domar där hedersrelaterat våld förekommer strävar vi efter att tydligt besvara våra forskningsfrågor och hålla vår empiri relevant och fokuserad. En presentation av våra tolv vårdnadsfall finns under bilagor för att få en översiktlig bild över materialet (se bilaga 2).

5.3 Metodens tillförlitlighet

Vårt empiriska underlag är domstolsbeslut som är en form av myndighetsdokument inom en juridisk kontext. Dokumenten innehåller tolkningar av svensk lag som en del av det svenska rättssystemet för att bibehålla rättssäkerhet. Trots detta, innehåller hovrättsbesluten inte fullständig information om parterna som är involverade. Vi är medvetna om materialets skevhet, varje domstolsbeslut framställer domarnas syn på vårdnadsålet (Bryman 2018, s. 656f). Likaså är hovrättsdomarna producerade för att protokollföra domstolsförhandlingen och för att informera och underrätta parterna och samhället i stort om domstolens domskäl. Alltså använder vi dokumenten för ett annat ändamål, i syfte för vår kandidatuppsats som är en forskningsuppgift.

Vi har valt att använda oss av Guba & Lincolns resonemang för att det ska kunna gå att bedöma kvaliteten i vår dokumentanalys. De nämner två grundläggande kriterier för bedömning i en kvalitativ undersökning vilka är tillförlitlighet och äkthet. Tillförlitligheten delas in i delkriterier vilka är trovärdighet, överförbarhet och pålitlighet. För att uppnå trovärdighet i vår studie har vi i bearbetningen av materialet beaktat domarnas unikheter. Trovärdighet handlar om att resultaten vi kommer fram till kan spegla den verklighet som finns där ute (Bryman 2018, s. 467ff).

I varje dom finns ett narrativ med unika omständigheter samtidigt som vi är medvetna om materialets skevhet eftersom det bara speglar en uppfattning av verkligheten. Empirin utgör ett narrativ men vår uppsats försöker problematisera flera perspektiv, vilket kan förklaras i begreppet äkthet. Det handlar om att undersökningen ger en rättvis bild av de argument vi får fram utifrån vår empiri. För att uppsatsen ska vara pålitlig har vi varit transparenta i att förklara

vår forskningsprocess och varit tydliga med att definiera våra teoretiska begrepp. Överförbarhet uppnås genom att andra studenter och forskare kan göra en liknande studie och nå fram till motsvariga resultat. För att uppnå pålitlighet har vi synliggjort våra val i metoddelen. Detta eftersom vi är medvetna om att vi tolkar dokumentet och kan därför inte vara helt objektiva (Bryman 2018, s. 467ff).

5.4 Material och bearbetning

Först började vi att genomgående läsa in vårt material, därefter har vi lokaliserat och markerat specifika avsnitt eller återkommande begrepp i vår empiri som refererar till ett bredare tematiskt område och möjliggör en initial kodning på bredden. Detta tillvägagångssätt har gett oss möjlighet att, vid första överblicken, genomföra en övergripande kodning av vårt material. Senare, med hjälp av olika koder och färger, inledde vi ett systematiskt arbete med att identifiera och analysera de markerade delarna i texten som krävde närmare granskning (Lindgren 2014, s. 56). Likaså vid upprepad läsning av materialet resulterade detta i mättnad, där det inte längre framkom nya tolkningar eller insikter från materialet (Lindgren 2014, s. 72). I processen att finna empirin delade vi upp arbetet genom att tilldela sju respektive fem domar till var och en av oss, som sedan presenterades för varandra och skrevs ner i ett gemensamt dokument. Därefter lästes empirin om igen och vi diskuterade empirin ytterligare en gång.

För att vårt material ska vara etiskt medvetet (se etiska överväganden) är alla personuppgifter i empirin avidentifierade. När vi arbetat med empirin har ett separat dokument skapats där varje målnummer fått ett nummer mellan 1-12, detta för att domstolens geografiska placering samt andra identifierbara uppgifter inte ska kunna härledas till specifika individers identiteter. Enbart vi som är skribenter till denna uppsats har tillgång till kodnyckeln, alltså uppgifter till målnummer och personuppgifter. Det separata dokumentet kommer att tas bort efter att uppsatsen publicerats (Eldén 2020, s. 130f).

I kvalitativ analys är det vanligt förekommande med innehållsanalys av dokument. Det handlar om att hitta bakomliggande tema i sitt material, och hur teman tas fram beskrivs inte vara på ett bestämt sätt (Bryman 2018, s. 677). Det kan ske fallgropar vid utformningen av koder och behovet av diskreta (åtskilda) dimensioner (Bryman 2018, s. 372). I kvalitativ forskning så

brukar empirin vara styrande och teorier och begrepp brukar genereras på ett induktivt sätt. Med induktivt menas att materialet tolkas förutsättningslöst till en början för att senare anlägga en teori som testas, vilket kallas deduktion (Bryman 2018, s. 483).

I processen av att välja våra teman, har fem teman vuxit fram. Fokus har varit på att teman ska vara representativt för att besvara våra forskningsfrågor samt för att induktivt spegla empirin. Först förde vi diskussioner kring om vi skulle ha våld som ett tema men bestämde oss för att det kunde vara ett övergripande tema eftersom våld är ett ämne som återkommer i alla teman. Nästa steg var att se generella mönster och vilka begrepp eller ämnen som är starkt sammankopplade så att varje tema representerar ett tematiskt ämne. Eftersom mönster och samband i domstolens resonemang återkommer i domskälen kan delar av olika tema överlappa varandra. Sammantaget är teman representativt för empirin i sin helhet. Kodningen av teman har valts utifrån när i tidsprocessen vi har upptäckt dem. Alltså har teman formats över tid.

Vårt första tema: samarbete eller riskera att förlora vårdnaden, kom fram i diskussionen om umgängesprincipen. I samtliga domar nämner domstolen barnets behov av umgänge med båda sina föräldrar. För att tillämpa ett barnrättsperspektivet problematiseras barnet som rättighetsbärare och skyddsobjekt i det andra temat. I vårt tredje tema lyfts lämpligheten som förälder. Detta valdes därför att bedömningen om föräldraskapet är sammankopplat till umgängesfrågan. Det fjärde temat är sakkunnigas bedömningar och dess tillförlitlighet vilket är relevant i förhållande till hur våldet beskrivs i domskälen. Det femte och sista temat handlar om skiljaktig mening, alltså när olika rättsliga normer kommer i konflikt med varandra enligt tingsrättens och hovrättens nämndemän och rådmän. Vilket innebär att de inte är eniga med resten av majoriteten. På grund av att vår empiri är från två rättsliga instanser blir det naturligt för uppsatsen att inta ett jämförande perspektiv i analysen.

5.5 Etiska överväganden

Valet av forskningsproblem kan styras av social bakgrund och existerande föreställningar, vilket kan bidra till hur vi väljer att formulera våra forskningsfrågor (Eldén 2020, s. 70f). Vi är medvetna om att valet av forskningsproblem har styrt vårt intresse med tanke på att vi hade vår verksamhetsförlagda utbildning i två olika enheter inom våld i nära relationer. Vårt synsätt är

därmed präglad av en viss förkunskap av mäns våld mot kvinnor. Vi har försökt att hålla en neutral ställning till vårt material.

Forskarrollen i kvalitativ forskning är komplex och kräver noggrannhet och etisk medvetenhet. Forskaren är inte en främling gentemot sitt material; det krävs en känslighet för relationen till det insamlade materialet. Därför måste vi följa forskningsetiska principer, särskilt med hänsyn till konfidentialitet och anonymitet. Konfidentialitetskravet betonar vikten av att garantera informanternas anonymitet. Det är avgörande att all personlig information är avidentifierad för att undvika någon möjlighet till identifikation. Denna försiktighet stärker forskningens trovärdighet i enlighet med de etiska normerna (Öberg 2022, s. 85f). Individskyddskravet understryker också att alla personer som förekommer i vårt material har rätt till ett privatliv, och det måste respekteras och skyddas (Svensson & Ahrne 2022, s. 35-38).

Det finns också en inbyggd maktrelation att överväga, särskilt när materialet rör sig om vuxna och barns livshistorier i samband med vårdnadstvister. Att dessa personer inte har valt att bli studerade sätter oss som studenter i en maktposition. Nyttjandekravet innebär att uppgifter om parter i domarna inte kommer att användas i ett annat syfte utanför uppsatsen. Informationen som framkommer från domarna måste hanteras varsamt särskilt när det gäller barn (Bryman 2018, s. 170ff). Informationskravet betonar vikten av att hantera och skydda materialet för att förhindra obehörig åtkomst. Det insamlade materialet finns på våra personliga datorer, som är lösenordsskyddade. All data som rör specifika individers egenskaper, namn, åsikter och reflektioner, liksom beskrivningar av specifika händelser, är avkodade (Eldén 2020, s. 131). På grund av att vår empiri är en offentlig handling, som alla har tillgång till (Regeringskansliet, 2015) behöver vi inte ta hänsyn till samtyckesprincipen, där deltagare måste acceptera sin medverkan (Bryman 2018, s. 175). Trots att vi får tillgång till dokumenten genom offentlighetsprincipen, är det viktigt att notera att detta inte ger oss rätt att använda informationen fritt. Examinande lärare kan få tillgång till uppgifter vid behov.

Våra forskningsfrågor och ämnesinriktning kräver att vi vidtar åtgärder för att skydda känslig information från tidigt skede då vi får tillgång till vårt material. Det inkluderar inte bara skydd av

personuppgifter, vi har också gjort en avidentifiering av domstolens geografiska placering och målnummer. Domarna är namngivna med siffror 1-12. Anonymisering i kvalitativa studier kan vara utmanande (Eldén 2020, s. 42). Även om vi avidentifierar namn och personnummer kan andra omständigheter som anställningsförhållanden och familjesituation vara svårare att ändra. Det är viktigt att vara medveten om dessa utmaningar och söka balans mellan att upprätthålla anonymitet och behålla materialets relevans och förståelse. Valet att selektera och inkludera vissa sekvenser av domar har gjorts för att göra det svårare att härleda materialet till specifika personer.

Sammanfattningsvis framhåller vi etisk medvetenhet, noggrannhet i avidentifiering och tydlig redogörelse för våra metoder för att hantera känsligt material. Genom att följa dessa riktlinjer försöker vi säkerställa att uppsatsen är etiskt hållbar och respekterar integriteten hos de personer som studeras.

6. Resultat och analys

I detta kapitel kommer vi att presentera vårt resultat samt redovisa vår analys för att besvara uppsatsens frågeställningar. Vi har valt att strukturera vår redovisning och analys utifrån fem teman som utgör kapitlets rubriker. Dessa är: Samarbete eller riskera att förlora vårdnaden, barn som rättighetsbärare och skyddsobjekt, lämplighet som förälder, sakkunnigas bedömning och tillförlitlighet samt skiljaktig mening. Resultatet kommer att illustreras av direkta citat från vår empiri men alla personuppgifter är avidentifierade. Under varje tema kommer en redovisning av resultat och därefter en analys, detta kommer att vara en genomgående struktur. På så sätt har vi integrerat vår empiri och teori i ett gemensamt resultat- och analyskapitel.

6.1 Samarbete eller riskera att förlora vårdnaden

Principen för samarbete har varit ett genomgående tema i empirin. Föräldrabalken uttrycker en norm, om att föräldrar ska kunna samarbeta. I 6 kap 15 § FB står det att barnet har rätt att ha umgänge med en förälder som de inte bor tillsammans med och att föräldrarna gemensamt ska säkerställa att barnets behov av umgänge med den andre föräldern tillgodoses.

I samtliga vårdnadsfall har 6 kap 5 § FB återopats i allmänna utgångspunkter. I empirin beskrivs många gånger konfliktfyllda relationer där parter har separerat från varandra. När domstolen tar ställning är det till föräldrarnas samarbetsförmåga. Då resonerar rätten utifrån 6 kap 5 § FB om föräldrarna har en förmåga att sätta barnets behov framför deras egna och om det förekommer någon form av kommunikation mellan föräldrarna gällande deras gemensamma barn. Detta exemplifieras genom utvalda domar som presenteras i detta tema.

Dom 3 handlar om tre barn, en mamma och pappa. Tingsrätten gav gemensam vårdnad till föräldrarna, hovrätten fastställer domen. I frågan om umgänge hade de två äldsta barnen uttryckt motvilja för umgänge med pappan och två av barnen har haft ett försämrat mående efter de träffat sin pappa. På grund av detta fastställer hovrätten inget umgänge mellan de två äldsta barnen och pappan, utan bara för det yngsta barnet som ville fortsätta träffa deras pappa.

Hovrättens förhoppning är också att dotterns positiva inställning till pappan kan få den effekten att barnen framöver blir nyfikna på att själva ha umgänge med sin pappa. Den långsiktiga strävan bör vara att även de övriga barnen ska ha ett välfungerande umgänge med pappan. Barnen behöver båda sina föräldrar. (dom nr 3, s.15)

Resultatet visar att hovrätten inte reglerar något umgänge för två av tre barn. Trots detta beslut vill hovrätten att det yngsta barnets umgänge med pappan ska kunna inspirera ett framtida umgänge för de övriga barnen. I vår analys framkommer det att hovrätten framhåller en norm om att försöka få alla syskonen att umgås med sin pappa, det är eftersträvansvärt att barnen bör upprätthålla sina relationer med sin pappa. Familjen som en enhet bör inte brytas, hovrätten uttrycker heteronormativitet (Butler 2006, s.11f). Hovrätten uttrycker explicit att barn behöver en nära kontakt med båda sina föräldrar. Även om barnen i denna dom uttrycker att de inte vill träffa sin pappa. Hovrätten är inlyssnande för barnens viljor genom att inte reglera ett umgänge men gör en tolkning av barnens behov när rätten formulerar en strävan efter ett umgänge i framtiden, och när de nämner att barnen behöver båda sina föräldrar.

Då resultatet visar på ett försämrat mående, nämns barnen inte mer i domskälet kring umgänge. Hovrätten placerar det yngsta barnet i miljö med sin pappa för att försöka anpassa barnet för att eventuellt leva upp till etablerade förväntningar. Analysen framhåller att rätten får ett problemformuleringsföreträde och använder sin disciplinära makt för att barnen eventuellt kan gilla att umgås med sin pappa (Axelsson & Qvarsebo 2017, s.17ff). Pappan är tillräckligt bra för att kunna vara en umgängesförälder till ett av barnen, enligt performativitetsbegreppet fastställer hovrätten mannens överordnade roll (Mattsson & Herz 2022, s. 104ff). Barnen "behöver" båda sina föräldrar, oavsett vad barnen vill.

I detta vårdnadsfall (dom nr 4) har pappan erkänt fysiskt våld mot sina två barn och tidigare nekat hjälp från socialtjänsten. Mamman tilldelas ensam vårdnad och hovrätten utökar umgänget för barnen ytterligare med pappan i jämförelse med tingsrättens dombeslut. Mamman får ensam vårdnad för att hon bedöms kunna skydda barnen från våld och tillgodose deras behov.

Om gränsöverskridande beteenden förekom i framtiden hade modern ansvar för att skydda barnen från att utsättas för ytterligare våld och utredningen avslutades utan åtgärd. (dom nr 4, s. 7-8)

I citatet ovan konstaterar hovrätten att våld har skett mot barnen. Mamman har ett ansvar i sitt föräldraskap för att skydda barnen mot "ytterligare våld". Det vill säga pappans gränsöverskridande beteende bör barnen skyddas ifrån.

Utredningen ger stöd för att mamman har en god föräldraförmåga och är lämplig som ensam vårdnadshavare. Enligt tingsrätten är det tydligt att hon är mån om att skydda barnen samtidigt som hon vill att de ska ha en god och nära relation till sin pappa. Mamman som ensam vårdnadshavare bedöms därför inte vara negativt för att tillgodose barnens behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. (dom nr 4, s.11)

Både hovrätten och tingsrätten belyser att mamman har ett ansvar för att skydda barnen. Tingsrätten menar att mamman tar sitt föräldraansvar för att hon tillgodoser barnen att ha kontakt med sin pappa. Mamman får alltså en dubbelroll, som beskyddare och som samarbetsvillig för

umgänge med barnens pappa. Liknande förväntningar tillskrivs inte rollen som pappa. Genom att tingsrätten formulera sitt resonemang att mamman är "mån" om barnen, skapas könskodade förväntningar på föräldraskapet att en mamma förväntas kunna anta en dubbelroll. Rätten beskriver implicit att mamman har en positiv inverkan på barnen, hennes egenskaper beskrivs som en omsorgsgivare, enligt rollen som "den goda mamman". Hovrätten skapar sin egna föreställning om kön och använder sina disciplinära mekanismer för att mamman ska fortsätta normera sitt beteende efter deras beslut (Foucault 2017, s.191). Hovrätten bidrar till könsmaktsordningen när skillnader i könsrollerna som exemplet om "den goda mamman" skapas (Butler 2006, s.20f).

Sammantaget blir det att mamman "belönas" som ensam vårdnad för att hon möjliggör umgänge mellan barnen och pappan även om han har utövat våld. Pappans våldshandlingar diskuteras inte utan förminskas. Det viktiga är att barnen ska skyddas i det avseendet att de inte ska utsättas för "ytterligare" våld. Mamman anpassar sitt beteende efter domstolens beslut i detta rättsfall. Hon vägrar inte umgänge utan visar en vilja för samarbete. Avslutningsvis är den rättsliga normen om umgängeprincipen övervägande i samtliga rättsfall. Mamma som en kvinna förväntas anta en dualistisk roll som "den goda mamman" för "barnens behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar".

6.2 Barn som rättighetsbärare och skyddsobjekt

I samtliga domar från empirin finns en samlad bedömning under rubriken "allmänna utgångspunkter". I det avsnittet ingår också principen om "barnets bästa". Som beskrivits i kunskapsöversikten har domstolar en tendens att inte lyfta barns rätt till delaktighet i rättsprocessen enligt artikel 12 BK (Unicef, 2023). I 6 Kap 2 a § FB framförs "Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge." Likaså framkommer att barnet ska få komma till tals i 6 Kap 2 b § FB. Att lyfta barnens egna åsikter är viktigt i detta sammanhang i relation till umgändefrågor och för att deras rättigheter ska kunna bli uppfyllda.

I denna del av analysen kommer vi att problematisera barnet som rättighetsbärare och skyddsobjekt med hjälp av begreppet barns kapacitet från kunskapsöversikten. Vidare kommer vi att belysa barnets kapacitet i förhållande till barnets rätt till delaktighet och att komma till tals.

I detta vårdnads mål (dom nr 5) har pappan erkänt att hans uppfostringsstil är hårdhänt och att han har utfört fysiskt våld mot sina barn.

Pappans uppfostringsätt är naturligtvis negativt för barnen och han behöver hjälp med att hitta verktyg för att hantera stress och konflikter. Trots flertalet orosanmälningar till socialtjänsten angående pappans beteende framgår det dock inte av tillgänglig utredning att socialtjänsten har bedömt att det funnits skäl att skydda barnen från honom. (dom nr 5, s.10)

Domstolen resonerar kring pappans sätt att uppfostra barnen och att han har behov av stöd och hjälp för att hantera stress och konflikter snarare än att se barnens behov av stöd och skydd. Ur ett perspektiv om könsmaktsordningen kan detta tolkas som att pappan har ett normerande värde för att han är man, där förväntningarna på honom är att han är en tillräckligt bra umgängesförälder trots våld (Butler 2006, s.205). Barnet framställs inte "nog" som ett skyddsobjekt, värt att skydda genom att inskränka ett umgänge. Umgängesprincipen är en värdeprincip som står över barnens behov av skydd. Med tanke på att pappan har erkänt fysiskt våld mot barnen och det inte tillmäts någon större betydelse kan detta förstås genom Foucaults begrepp problemformuleringsföreträde där rätten ger tolkningsföreträde till pappans fördel (Axelsson & Qvarsebo 2017, s. 17ff).

En psykolog inledde traumabehandling med barnen från dom 3.

Han inledde i maj 2021 en insats för barnen utifrån deras upplevelser om våld. Han har inte haft någon kontakt med pappan utan han utgick från mamman och socialtjänstens uppgifter för situationen. Barnen hade tydliga symtom på att de varit med om skrämmande upplevelser: återupplevande, undvikande, förhöjd spänningsnivå och negativ sinnesstämning. Hittills har han träffat barnen vid cirka 20 tillfällen.

Inledningsvis gick behandlingen bra. I samband med att umgängen inleddes försvårades dock barnens förmåga att ta till sig insatsen på ett bra sätt eftersom deras mående försämrades markant. Barnen sa att de inte ville träffa sin pappa och att de var rädda för honom. (dom nr 3, s.9)

Domstolen tar hänsyn till barnet som rättighetsbärare och aktör i sitt eget liv genom att inskränka umgänget med tanke på att barnen sa att de var rädda för honom och i kombination med psykologens uttalanden. Begreppet om "Barns kapacitet" från kunskapsöversikten kan bidra med förståelsen för hur deras utveckling kan tillmätas betydelse (Henderson-Dekort, van Bakel & Smits 2022, s. 6ff). Med tanke på att barnen uttrycker i ord att de var rädda för sin pappa kan tolkas ur ett emotionellt synsätt där relationer och sättet att uttrycka sig som i detta fallet i ord bör tillmätas betydelse. Ett barnrättsperspektiv har tillämpats när barnens egna vilja får komma till uttryck, och detta blir särskilt av vikt när det handlar om att barn får komma till tals om sina upplevelser om våld. Alltså har hovrätten tagit hänsyn till barnens kapacitet i umgängesfrågor.

Mamman fick ensam vårdnad och pappan umgänge i tingsrättens dom nr 12. Hovrättens dom blev sedan att umgänget skulle lämnas oreglerat efter överklagande av mamman. Pojken har uppgett våld från pappan och rätten bedömer att det är förenlig med barnets bästa att avbryta umgänget och inte klassas som umgängessabotage. Pojken har uppvisat rädsla och ingen vilja att åka dit.

Efter [stad] tingsrätts dom har det framkommit uppgifter om att pappan har utsatt pojken för både våld och andra kränkningar i samband med umgängestillfällena. Redan i snabbupplysningarna från [kommun], som kom in till tingsrätten den [datum], finns antecknat att pojken bl.a. berättat för utredaren att han tyckte att det var dåligt att vara hemma hos pappa, att pappa brukar göra honom illa och skälla på honom och att pappa har låst in honom tillsammans med en tarantellaspindel. I vårdnads-, boende- och umgängesutredningen finns anteckningar från ett samtal som utredarna höll med pojken [datum] i år. Där anges bl.a. att pojken ska ha berättat att han skulle vilja förvandla sin pappa till en myra "så att han inte kan skada mig mera". På fråga om pojken vill träffa sin pappa ska pojken ha svarat "Aldrig i livet, han är inte snäll mot mig."

Familjerättshandläggaren [namn] har under huvudförhandlingen bekräftat att pojken berättat om våld. (dom nr 12, s.15-16)

I denna hovrättsdom inskränks umgänget, efter att pappan godkänt mammans yrkanden att umgänget ska förbli oreglerat. Detta kan tolkas som att barnets uppgifter om våld tas på allvar och barnets uttryckliga vilja att han inte vill träffa sin pappa har en avgörande betydelse. Med tanke på hur barnet har uttryckt sig att han "vill förvandla sin pappa till en myra så att han inte ska skada honom mer" kan förklaras med begreppet "Barns kapacitet". Barnet har verbalt uttryckt sig med ord som "myra", detta kan tolkas som att han vill att hans pappa ska bli liten, för att inte kunna skada honom mer. Tidigare forskning (se kunskapsöversikten) har uppmärksammat att låta barnet uttrycka sig genom bilder och andra uttrycksformer och att det också bör tillmätas betydelse för att barnet ska kunna bli fullständiga rättighetsbärare (Henderson-Dekort, van Bakel & Smits 2022, s. 11ff).

Vidare till dom 8 där barnens vilja inte uttryckligen tillmäts någon betydelse.

Under vårdnadsutredningen har utredarna träffat barnen och gjort bedömningen att de inte har uppnått en sådan mognad som gör att de förstår konsekvenserna av att avstå från en relation till sin biologiska far. Tingsrätten delar den bedömningen, vilket medför att barnens inställning inte ska tillmätas någon avgörande betydelse i bedömningen av hur vårdnaden om dem ska utformas. (dom nr 8, s.33)

Barnen i ovanstående dom är tio respektive sju och fem år gamla när domen vinner laga kraft. Bedömningen är att de inte har uppnått sådan mognad att förstå konsekvenserna av att avstå från en relation med sin biologiska far. Detta kan tolkas ur Butlers begrepp att heteronormativitet har ett värde (Butler 2006, s.11f). Hur domstolen resonerar kring mognad är inte utskrivet mer än så, utan en tolkning med teoretiska resonemang kan vara att barnens delaktighet att komma till tals inte ska tas med i beaktning på grund av deras kapacitet. Barnen anses oförmögna att förstå konsekvenser av ett uteblivet umgänge med sin pappa. Därför anses barnen inte som fullständiga rättighetsbärare (Henderson-Dekort, van Bakel & Smits 2022, s. 1).

6.3 Lämplighet som förälder

Från empirin i domstolens allmänna princip framgår bland annat att barnets behov ska beaktas som explicit handlar om föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov. Detta kan läsas i 6 kap 5 § FB. Denna lagparagraf uttrycker att föräldraskapet bedöms och beslutas till antingen gemensam eller ensam vårdnad. Fokuset ligger på föräldrarnas egna förmågor och kunna erbjuda barnet stabilitet samt trygghet, det vill säga om föräldrarnas förmågor når upp till en nivå av "tillräcklig" lämplighet. Vidare framgår det två principer som är genomgående i samtliga domar. Dessa är: kontinuitetsprincipen som handlar om vart barnet har haft sitt boende övervägande delen av sitt liv, vilket kan ses som en fast och trygg plats för barnet. Den andra är umgängesprincipen vilket är en stark norm i familjerättsliga sammanhang och innebär att barnet har rätt att umgås med båda sina föräldrar. I samtliga rättsfall där våld har förekommit sker ett övervägande om föräldrarnas lämplighet och i kommande rättsfall ser vi exempel på detta.

I en dom har barnen lämnat uppgifter om våld vilket tingsrätten också tar fasta på. Mamman får ensam vårdnad men barnen får umgänge med pappan varannan vecka. Hovrätten utökar umgänget från tingsrättens dombeslut. (dom nr 4, s.1)

Med hänsyn till främst det som pappan själv medgett om tidigare våld, hot och skrikande, men även utifrån att det inte kan bortses från barnens uppgifter om våld till mamman förskolepersonal och socialtjänsten, samt pappans agerande gentemot förskolepersonal, bedömer tingsrätten att utredningen ger stöd för att pappan har en bristande förmåga att sätta barnens behov främst. Vid en samlad bedömning av utredningen bedömer tingsrätten därför att han är olämplig som vårdnadshavare. (dom nr 4, s.11)

Hovrätten samt tingsrätten bekräftar att pappan har utövat våld mot barnen. Alltså visar resultatet att pappan har brukat våld och är inte lämplig som en vårdnadshavare, men lämplig umgängesförälder. Hovrätten har i detta rättsfall konstaterat att flera professionella personer utöver mamman och barnen anmärkt pappans aggressiva beteende. Inklusivt pappan själv erkänner att han har utövat fysiskt våld mot barnen.

I dom nr 1 har mamman vägrat umgänge mellan barnen och deras pappa, hon menar att pappan varit våldsam mot henne och barnen. Tingsrätten gav mamman ensam vårdnad med umgänge för pappan, hovrätten beslöt att ge pappan ensam vårdnad och umgänge med mamman. (dom nr 1, s.1.2)

Utredarna framhåller att sekretessmarkeringen för mamman och barnen fört med sig att det inte varit möjligt att genomföra sedvanliga hembesök i barnens boendemiljö eller referentsamtal med skolan och andra professionella aktörer som har kontakt med familjen. Aktuella uppgifter från socialregistret i kommunen där barnen bor har inte heller kunnat inhämtas. Sekretessmarkeringen har således, enligt utredarna, inneburit att utredningsunderlaget har stora brister. Barnens nuvarande situation och mammans omsorgsförmåga har inte kunnat utredas på ett fullgott sätt. Inte heller pappans föräldraförmåga har kunnat utredas närmare eftersom barnen endast träffat pappan vid ett fåtal tillfällen sedan separationen 2015. I vårdnadsutredningen anförs sammanfattningsvis att gemensam vårdnad bedöms vara ett olämpligt alternativ (dom nr 1, s. 7).

På grund av mammans och barnens sekretessmarkering argumenterar kommunens socialtjänst att de inte kunnat inhämta uppgifter om mamman. Vilket leder till att de inte kunnat genomföra en utredning för att utreda mammans omsorgsförmåga eller barnens situation. Trots detta är hovrätten tydlig i sin bedömning om mammans olämplighet som vårdnadshavare. Att socialtjänsten inte kan genomföra en utredning blir synonymt med att mamman inte är samarbetsvillig, och därmed inte har en god omsorgsförmåga.

Likt tidigare rättsfall avviker mamman från förväntningar och normer om sitt föräldraskap. Pappan har anklagat mamman för umgängessabotage. Både hovrätten och tingsrätten instämmer. Genom att inte följa tingsrättens beslut förlorade mamman vårdnaden. Mamman har dels inte varit en "god mamma", och dels inte levt upp till förmågan att kunna samarbeta både med pappa, men också med domstolen (Eriksson 2003, s. 303). Analysen lyfter att inte följa tingsrättens beslut av tidigare dombeslut blir ett direkt och explicit motstånd. Detta kan tolkas med Foucaults begrepp att mamman inte disciplineras till domstolens förväntningar om föräldraskapet (Foucault

2017, s.175f). Tingsrätten förväntar sig förmågan att kunna samarbeta i föräldraförmågan, i synnerhet när mamman inte samarbetar med socialtjänsten på grund av hennes sekretessmarkerade uppgifter. Det saknas utredningsunderlag och därför har tingsrätten samt hovrätten mindre att ta hänsyn till, eller bristen av exempelvis en fullständig vårdnadsutredning blir ännu tydligare när båda domstolarna fokuserar på föräldraförmågan efter rättsliga normer som kontinuitetsprincipen. I detta rättsfall blir dock vägran av umgänge det mest övervägande vid bedömning av lämplighet.

Mamman har genom sitt umgängessabotage såväl före som efter tingsrättens dom tydligt visat att hon är olämplig som vårdnadshavare. (dom nr 1, s.6)

Vidare i dom nr 11 beskrivs föräldraskapet:

Flickan bor tillsammans med mamman. Det har inte framkommit något som tyder på annat än att flickans behov av omvårdnad och trygghet blir väl tillgodosedda hos mamman. Flickan och mamman beskrivs ha en nära och fin relation. Mamman har agerat adekvat och sökt professionell hjälp för flickan efter händelser i skolan och i samband med att dottern ska ha blivit utsatt för ett övergrepp. Mamman framstår som lämplig som vårdnadshavare. (dom nr 11, s. 9)

Mamman verkar uppriktig i sin vilja att göra vad hon kan för att flickan ska kunna ha en väl fungerande relation och en god kontakt med pappan. Mamman har tagit professionell hjälp för att hantera sin egen oro och synes ha insikt i betydelsen av att hantera sina egna känslor rörande pappan för att inte negativt påverka flickan. (dom nr 11, s.10)

I ovanstående citat beskriver domstolen mammans lämplighet som vårdnadshavare och på vilket sätt hon har tillgodosett flickans behov av stöd, med tanke på att flickan utsatts för övergrepp. Domstolen resonerar kring att mamman har handlat "adekvat" vilket är kopplat till att hon sökt professionell hjälp. Detta kan förstås genom Butlers begrepp norm som är ett mått för att skapa en gemensam standard (Butler 2006, s. 66f). Mamman har i sitt föräldraskap enligt hovrätten agerat i enlighet med normativa förväntningar om könsidentitet. Det uppstår ingen konflikt eller

motstånd. Mamman har internaliserat sin identitet som mamma enligt sociala normer vilket kan förklaras i performativitetetsbegreppet (Mattsson & Herz 2022, s. 104ff). Detta innebär att föräldraskapet har särskilda sociala normer som ett visst mått vilket behöver uppnås för att kunna vara en kompetent vårdnadshavare. Domstolen har vissa förväntningar på vad en vårdnadshavare ska tillgodose hos barnet och att ta till experthjälp är en av dessa förmågor som domstolen tar med likt en värderande princip i sin bedömning. På detta sätt får domstolen med sin expertkunskap möjlighet att disciplinera vårdnadshavare till att bli sådana som de förväntas vara (Foucault 2017, s. 175f).

En annan värderande norm är att hålla barnet utanför konflikter och tillgodose att flickan får träffa sin pappa vilket mamman i detta fallet har gjort. För att skona barnet att inte bli påverkad av mammans rädsla för pappan har hon sökt hjälp för att hantera sin rädsla vilket ytterligare förstärker hennes kompetens av att vara en "lämplig" förälder, likt ett ideal. Butler beskriver normer som en process där vissa normer, idéer och ideal bestämmer över kroppsligt liv och som skapar kriterier för "normala" män och kvinnor (Butler 2006, s. 205). Genom att mamman anses ha handlat adekvat har hon levt upp till idealet att anses vara en kompetent förälder.

Precis som i ovanstående dom tilldelas mamman ensam vårdnad i dom nr 7:

Eftersom flickan inte träffat sin pappa sedan december 2019 kan det självfallet inledningsvis finnas ett visst motstånd och en oro hos henne inför ett umgänge. De långsiktiga fördelarna för henne att få återknyta till sin pappa och att återuppbygga en relation med honom, överväger dock sådana eventuella och övergående problem (dom nr 7, s.16).

Dessa citat kan förklara hur domstolen kan resonera kring umgänge. Trots bristande föräldraskap kan ändå omfattande umgänge beslutas med resonemang kring de långsiktiga fördelarna. Trots att domstolen väger in att flickan känner oro och motstånd så överväger de långsiktiga fördelarna att knyta an till sin far. De skriver inte vidare vad dessa långsiktiga fördelarna kan vara men principen om att ett barn har rätt till båda sina föräldrar är stark i familjerättsliga mål. Detta kan förklaras i Butlers teori om heteronormativitetet, att kärnfamiljen är stark i rättsliga sammanhang

(Mattsson & Herz 2022, s. 107). Barnets egna vilja kommer sekundärt till domstolens försök att efterleva normen om att flickan ska ingå i en familjeenhet med sin pappa, även om föräldrarna är separerade, till sist blir umgängesprincipen övervägande över barnets åsikt.

6.4 Sakkunnigas bedömningar och tillförlitlighet

Detta tema har valts för att belysa hur sakkunnigas bedömningar tas med i beaktning, då professionella bedömningar är av vikt för domstolen. Det intressanta är vilka resonemang som förs om de sakkunnigas bedömningar är tillförlitliga eller inte. Det är framförallt socialtjänstens vårdnadsutredningar och BBIC-utredningar som är vägledande. Med sakkunniga menar vi också andra professionella som polis, psykolog och förskollärare.

Med tanke på våra frågeställningar är det primära hur domstolen förhåller sig till våldsuppgifter och dess bevisvärde. I 6 kap. 19 § 1 st FB framgår att det är rättens ansvar att se till att frågor som rör vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda och om domstolen frångår förslaget i utredningen ska detta motiveras. Utredarnas rekommendation ska vara väl beskrivet. Det bör också föras resonemang om konsekvenser, vad olika alternativ på kort och lång sikt kan innebära för barnet. Detta exemplifieras genom dessa resultat:

De uppgifter som mamman har lämnat om våld i relationen får i någon mån stöd i den polisanmälan som gjorts av en granne i anledning av bråk i lägenheten och av [namn] uppgifter om att mannen uttalat sig hotfullt genom att uttrycka ”jag kan nog visa dig vad misshandel är, du ska nog få se” eller ord av liknande innebörd. (dom nr 11, s. 8-9)

Denna dom tar upp polisanmälan som gjorts av en granne och kan tillmätas ett visst stöd i de våldsuppgifter mamman har berättat om. Analysen synliggör att våldet i sig tolkas som att det bara i viss mån kan tas med i beaktning i bedömningen om pappan är en bra umgängesförälder eller inte. Våldet kan enligt Butlers teori tolkas som att det finns en könsmaktsordning som bidrar till att våldet förminskas och inte tillmäts betydelse (Hirdman 2007, s. 212f).

Att mamman bedöms trovärdig i sin historia om det våld pappan utsatt henne och barnen för medför enligt utredningen även att gemensam vårdnad inte kan anses förenligt med barnens bästa (dom nr 9, s.25).

Enligt tingsrätten går det som tidigare redogjorts för inte att dra några säkra slutsatser av vad som förekommit i relationen mellan parterna i [land]. Avgörande för vad som är bäst för barnen blir därmed i stället vilka risker som finns för barnen och i vilken mån parterna trots de konflikter som varit kan lösa frågor på ett för barnen bra sätt, utan att deras agerande påverkar barnen på ett negativt sätt. (dom nr 9, s.25)

Domstolen resonerar kring risker och anser att våldet inte kan tillmätas betydelse för att det hände längre tillbaka i tiden och i ett annat land. I vårdnadsutredningen beskrivs mamman som trovärdig i sin berättelse kring våldet. Resultatet visar att domstolens avgörande ligger kring föräldrarnas möjlighet att lösa konflikter vilket kan tolkas vara en värderande norm över barns skydd. Butler förklarar begreppet norm som en sorts standardmått och har en vägledande funktion, vilket kan innebära att normer kommer i konflikt med varandra (Butler 2006, s. 66f). Detta resultat tydliggör att föräldraskapet innebär ett visst mått som domstolen förväntar sig att föräldrarna ska efterleva. I detta vårdnadsfall kan det tolkas som att föräldrarnas förmåga att lösa konflikter är mer värderande än barnets skydd.

Vidare till dom nummer 6.

Även om utredarna självständigt gör sin bedömning av påstådda sakomständigheter, oaktat tingsrättens tidigare slutsatser, utgör utdraget i utredningen från den tidigare domen enligt tingsrätten inte ett representativt underlag. Utredarnas slutsatser i riskbedömningen avseende risken för våld vilar därtill till stor del på antaganden om sannolikhet utifrån olika beteenden. Enligt tingsrätten är sådana antaganden förenade med betydande osäkerhet och med hög sannolikhet för felslut. Tingsrätten gör, utifrån vad som framkommit i målet, i stället ingen annan bedömning av dessa riskfaktorer än vad som redovisats i den tidigare domen, dvs. att det inte föreligger risk för att vare sig mamman eller pojken kommer att utsättas för våld av pappan eller för den delen ägna sig

åt ett uppsökande beteende gentemot mamman. Grunden för den bedömningen har stärkts med anledning av den tid som förflutit sedan den tidigare processen (dom nr 6, s. 26).

Tingsrätten diskvalificerar vårdnadsutredningen och anser att riskbedömningen som socialtjänsten gjort vilar på antaganden och är därav inte tillförlitlig eftersom utredningen inte består i något som talar emot mammans ord. Tingsrätten gör till skillnad från vårdnadsutredningen en annan bedömning och anser att risken för våld är låg. Hovrätten fastställer tingsrättens dom att pappan ska fortsatt vara ensam vårdnadshavare. Hovrätten väger in tiden som har gått sedan parterna separerade och att pappan lever i ett nytt förhållande. Med tanke på den lagändring som gjordes år 2006, vilket understryker att en riskbedömning alltid ska göras bör omständigheter vägas in, som våldets art och systematik, i syfte att utöva makt och kontroll.

Vår analys problematiserar att den rättsliga bedömningen om riskbedömningens tillförlitlighet väger in den tid som flutit förbi och att mannen inte varit uppsökande under tiden de varit separerade likväl kan tolkas som att mannen använder pojken som ett vapen för att utöva makt mot mamman. Att domstolarna bedömer att vårdnadsutredningen diskvalificeras med tanke på att socialtjänsten litar på mammans ord, kan anses problematiskt. Detta med tanke på att socialtjänsten inte betvivlar en våldsutsatt person. Risken finns att våldet har normaliserats och socialtjänstens huvuduppdrag är att ge stöd och skydd. Foucaults teori talar om att makt, att det finns överallt på alla nivåer. Domstolen besitter en strukturell makt och innehar till skillnad från socialtjänsten den slutgiltiga makten med ett problemformuleringsföreträde (Axelsson & Qvarsebo 2017, s. 17ff). Socialtjänsten utför arbetsuppgifter på uppdrag från instanserna vilket domstolen sedan kan välja att förkasta.

Med beaktande av det anförda ansluter sig hovrätten till tingsrättens bedömning att utredningen i målet inte ger stöd för att pappan idag skulle vara aggressiv mot mamman eller att det föreligger sådan risk för att han kommer att hota, kränka eller på annat sätt angripa henne som ska medföra att något umgänge inte kan ske. Som tingsrätten konstaterat utgör därmed inte heller risken för att de skyddade personuppgifterna ska röjas i sig ett hinder mot umgänge. (dom nr 7, s.5)

I denna dom precis som i dom 9 anser domstolen inte att riskerna kan anses vara höga och därav är umgänget ett faktum och har ett värde i sig. Skyddade personuppgifter i sig är inte heller ett skäl för att inskränka umgänget. Socialtjänstens uppgift är att ge stöd och skydd medan domstolen har problemformuleringsföreträde och makten att tolka uppgifterna om skyddade personuppgifter på ett annat sätt, dels att det kan försvåra umgänget men också sätta barnet i en besvärlig situation att inte få berätta vart barnet bor (Axelsson & Qvarsebo 2017, s. 17ff).

I dom 3 lyfter hovrätten socialtjänstens BBIC-utredning. Tingsrätten gav gemensam vårdnad, hovrätten fastställer domen.

Vidare framgår av bland annat BBIC-utredningen att barnen berättat om våld som deras pappa utövat mot deras mamma. Det framgår därvid att både barnen har berättat för förskolepersonal att deras pappa har slagit deras mamma, vilket de även berättat i samtal med utredare under ett hembesök. Det framgår vidare att dottern bland annat berättat om en situation där pappan tryckt mamman hårt mot väggen och även slagit hål i en dörr. Utredarna framhåller vidare att dotterns sätt att beskriva händelsen, bland annat att hon själv fortsatte att äta, ger uttryck för att upplevelser av våld har normaliserats för henne (dom nr 3, s.37).

Tingsrätten tar fasta på uppgifter från BBIC-utredningen. Bland annat att barnen själva berättat för förskolepersonalen om sina upplevelser kring våld. Barnens historier är trovärdiga, speciellt när barnen har berättat en liknande berättelse till förskolan och till socialtjänsten. Dottern som beskrivs i citatet får utrymme att prata och delta på sina villkor, som en fullständig rättighetsbärare. Likväl att det nämns att dottern har berättat om våld så förbehållslöst, som är en indikator på att våldet har normaliserats för henne. Att utredarna har anmärkt detta talar också för att socialtjänsten bemött varje barn individuellt efter barnets kapacitet och förmågor som nämnt i kunskapsöversikten (Henderson-Dekort, van Bakel & Smits 2022, s. 6ff). I skillnad från andra rättsfall tas barnens detaljerade uppgifter kring våldet upp i dom 3. Mamman har lämnat uppgifter om våld har skett mot henne och barnen. Inga åtal finns om ett våldsbrott. Hovrätten kan inte konstatera omfattningen av våldet som mamman har upplevt, hennes uppgifter anses

vara vaga, vilket kan tolkas som att barnens berättelse om bevittnat våld får högre bevisvärde än mammans.

I dom 5 har mamman framfört uppgifter om sexuellt våld från pappan mot ett av barnen. Hovrätten kritiserar vårdnadsutredningen med hänvisning till att det enbart är mammans narrativ som varit till grund för utredningen. Tvärtom berättar förskolepersonalen att det inte finns någon anledning till oro för barnen.

Mamman har även åberopat att pappan ska ha utsatt barnen för sexuella övergrepp, hot och våld. När det gäller anklagelserna om sexuella övergrepp är dessa mycket vaga och framgår inte av några dokumenterade samtal med barnen. Hovrätten kommer därmed inte heller att lägga anklagelserna till grund för den följande bedömningen. (dom nr 5, s. 9)

På grund av det inte finns någon dokumentation, tillsammans med en bristfällig vårdnadsutredning kan hovrätten inte ta ställning till våldsuppgifter om fysiskt och sexuellt våld har skett mot barnen. Pappan har tidigare blivit dömd för ett våldsbrott mot mamman (dom nr 5, s.8). Att barnen får tillfälle att själva berätta om sina upplevelser av våld ses som en viktig del för bevisföringen. Hovrätten ställer mammans uppgifter om våld mot förskolepersonalens åsikter. Att hovrätten väljer ordet "anklagelser" talar också om att mammans narrativ saknar grund. Mamman framställs som inte trovärdig och saknar legitimitet för sina ord. Mamman har tidigare blivit utsatt för våld, men genom att ange henne som icke trovärdig, blir våldet också förminskat. Hovrätten tar problemformuleringstillträde genom att besluta att hennes ord saknar relevans (Axelsson & Qvarsebo 2017, s. 17ff).

Vidare i dom nr 2 uttrycker sig pappan tveksam till sonens egna utsaga om att han upplevt våld. Samtidigt ifrågasätter hovrätten socialtjänstens utredningar. Tingsrätten beslöt om gemensam vårdnad då föräldrarna visat förmåga att tillsammans fatta beslut för barnens bästa (s.9). Hovrätten fastställde domen.

I det sammanhanget ska framhållas att utredarna i vårdnads- och umgängesutredningen, som gjort bedömningen att det finns en hög risk för att barnen utsätts för och bevittnar

våld från pappans sida, inte har tagit del av hela innehållet i de tidigare utredningar som gjorts av socialtjänsten utan endast mer kortfattade redovisningar av dessa. (dom nr 2, s.4)

Utredarna i vårdnads- och umgängesutredningen poängterar att det finns en hög risk att barnen kan bevittna eller utsättas för våld från sin pappa. Hovrätten menar att socialtjänsten inte tagit del av tidigare utredningar i sin nuvarande bedömning.

Hovrätten anser mot bakgrund av det nu anförda att det finns anledning att ifrågasätta riktigheten i vårdnadsutredarnas bedömning att det föreligger en mycket hög risk för att barnen ska utsättas för och bevittna våld från sin pappa (dom nr 2, s.6).

Likt i dom nr 5 är socialtjänstens utredning otillräcklig samt att pappan är dömd för våldsbrott mot mamman i dom nr 2. Även om en tidigare dom för våldsbrott mot mamman fanns, fann hovrätten att detta ensamt inte gjorde pappan olämplig som vårdnadshavare likt diskussionen från kunskapsöversikten om att förbi risker med våld (Eriksson 2023, s. 313). Sist men inte minst utan bevisföring med styrkta uppgifter från socialtjänsten, använder både hovrätten och tingsrätten problemformuleringsuttryck genom att diskvalificera vårdnads- och umgängesutredningens bedömning om risken för våld (Axelsson & Qvarsebo 2017, s. 17ff). Uppgifter om våld blir generellt sett förminskat och diskuteras inte som riskfaktorer. Likaså är det anmärkningsvärt att när socialtjänsten pekar ut en hög risk för våld mot barnen, nämns inte barnen alls. Eller att barnen är i behov av skydd.

6.5 Skiljaktig mening

En skiljaktig mening innebär när en eller två rådmän eller nämndeman inte är överens om domen. Den skiljaktiga meningen står i slutet av domen. Nämndeman och rådmän behöver inte vara oense om hela domslutet utan delar av den (Domarbloggen, 2022). Till exempel synliggörs ett mönster när instanserna är överens om vårdnadsfrågan men inte regleringen av umgänge. I vår empiri har vi sett ytterligare ett mönster i att instanserna beslutar lika i vårdnadsfrågan, men

regleringen av umgänget kan bli förändrad från tingsrättens dom. Det vill säga att hovrätten ändrar dombeslutet med att antingen inskränka eller utöka umgänget.

Detta tema kommer att visa på när skiljaktig mening argumenterar för sin ståndpunkt när normer likt värdeprinciper kommer i rättslig konflikt, i motsats till majoritetens beslut. I detta avsnitt kommer domstolsbeslut om vårdnad, boende och umgänge att diskuteras med fokus på umgängeprincipen, kontinuitetsprincipen samt också barnrättsperspektivet och våldets systematik.

Hovrätten fastställde tingsrättens dom utan ändringar (dom nr 2, s.1). Vilket innebär att vårdnaden förblir gemensam och att umgänge med pappan kunde vara lämpligt, dock med stöd för att återuppbygga relationen med barnen (s.9f). Som tidigare nämnt har vårdnads- och umgängeutredningen fastställt att det finns en hög risk att barnen får uppleva och bevittna våld, som hovrätten ställer sig frågande till.

Rådmannen poängterar att det är våldets omfattning som blir avgörande i bedömningen.

Det gäller inte lika höga beviskrav som i brottmål, och ett påstående om övergrepp skall beaktas i vårdnadsmålet även om t.ex. en förundersökning hos polisen har lagts ned. Är det utrett att en förälder tidigare gjort sig skyldig till övergrepp, bör en nyanserad bedömning göras av det inträffade. Om övergreppen har skett systematiskt under en längre tid, varit allvarliga eller riktats mot flera personer, finns det ofta skäl att utgå från att barnet skulle fara illa med den föräldern som vårdnadshavare. (dom nr 2, s. 33)

För rådmannen är våldets art och systematik samt om våldsutövaren blivit skyldig till våldsbrott det som är centralt. I detta vårdnadsmålet är pappan tidigare skyldig till misshandel mot mamman (dom nr 2, s.11).

...med hänsyn främst till att brottmålsdomen fortfarande får anses väga tungt vid riskbedömningen i nuläget inte kan anses lämplig som vårdnadshavare för dem. (dom nr 2, s.35)

Jämfört med hovrätten är brottmålsdomen helt avgörande för rådmannen i att bedöma hans föräldraförmåga. Att mamman blivit utsatt för våld är en tydlig riskfaktor för att barnen likaså kan utsättas för våld och därför bör barnen skyddas. Rådmannen instämmer med majoriteten att kontinuitetsprincipen är viktigt och att pappan inte brustit i sin omsorgsförmåga. Däremot väger betydelsen av brottmålsdomen högre än kontinuitetsprincipen. Omständigheterna kring våldet är uppgifter som bör få vara vägledande och likaså få problemformuleringföreträde med en normerande effekt över rättsfallets övriga delar (Davidsson 2020, s. 166). Till sist värderas barnens åsikter sekundärt. Som tidigare nämnt fanns det frågor kring en av barnets egna upplevelser av våldet. Rådmannen menar att detta påverkar barnens tillförlitlighet.

I motsats till dom nr 2 där rådmannen bedömde att pappan inte var en lämplig vårdnadshavare påpekar hovrättens nämndemannen i dom 3 att alla barnen ska dömas till umgänge med sin pappa. Som nämnt dömde hovrätten umgänge med det yngsta barnet men inte med de två äldsta (dom nr 3, s.15).

Nämndemannen är skiljaktig beträffande umgägesfrågan för två av barnen och anför följande. Det är till barnens bästa att ha umgänge med pappa. Med hänsyn till barnens mående och inställning till umgänge bör umgänget inledas med videosamtal, för att därefter trappas upp och övergå till helgumgänge. (dom nr 3, s.17)

Hovrätten har i sin bedömning explicit skrivit att:

När det gäller två av barnen är situationen annorlunda. De två äldsta barnen vägrar umgänge med sin pappa och har uttryckt ett kraftigt motstånd till sådant umgänge....Oavsett anledningen kan det dock enligt hovrätten inte anses vara till barnens bästa att i nuläget tvinga dem till umgänge med pappan. (Ibid.)

I skillnad från hovrättens bedömning har nämndemannen en annan uppfattning av vad barnets bästa är. Trots att barnen visat en motvilja samt berättat att de inte vill träffa sin pappa ska barnen umgås med sin pappa. Nämndemannen tar in ett barnrättsperspektiv genom att umgänget

ska börja med videosamtal och senare "trappas upp". Barnens delaktighet och vilja kommer sekundärt. Nämndemannen använder sin position och tar problemformuleringstillträde i bestämmelserna om umgänge. Vuxnas tolkning över barnets bästa blir tydligt i likhet med problematisering i kunskapsöversikten om vuxnas hegemoni (Sundhall 2012, s. 5). Rådmannen menar att barnen kan disciplineras till umgänge och därmed normalisera sina beteenden till att gilla umgås med sin pappa i framtiden (Davidsson 2022, s. 166).

I dom nr 8 bedömer tingsrätten gemensam vårdnad med stadigvarande boende hos mamman. Hovrätten beslutar istället ensam vårdnad för pappan och mamman beslutas få umgänge efter att mamman vägrat umgänge med anklagelser om att pappan varit våldsam mot barnet (ett av tre).

Det finns skiljaktig mening i tingsrätten av en rådmän som hävdar att den minsta dåliga lösningen är att anförtro pappan ensam vårdnad.

I det korta perspektivet kommer en överflyttning av vårdnaden till pappan naturligtvis att innebära en stor omställning för barnen och pappan och de kommer att behöva professionell hjälp att ta sig igenom det. Jag anser dock att det på goda grunder kan förväntas att en överflyttning av vårdnaden på lite längre sikt leder till att barnen inte involveras i föräldrarnas konflikt och att de får en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. (dom nr 8, s.38)

Mot denna bakgrund anser jag att den minst dåliga lösningen är att vårdnaden om barnen anförtros åt pappan. Följaktligen ska barnen bo hos honom. Förändringen måste ske i nära samarbete med socialtjänstens handläggare för att begränsa de negativa effekterna för barnen och en plötslig ändring behöver undvikas (ibid).

Hovrätten beslutar alltså likt den skiljaktiga rådmannen i tingsrätten att vårdnaden ska anförtros pappan ensam, men i hovrätten finns en skiljaktig mening av en nämndeman.

Jag delar majoritetens bedömning att det saknas förutsättningar för en gemensam vårdnad. I fråga om vem av föräldrarna som ska ha vårdnaden om barnen konstateras att båda

föräldrarna är lika lämpliga som vårdnadshavare. Mot bakgrund av att barnen sedan länge bott tillsammans med mamman så är det för barnens bästa att de får bo kvar i sin invanda miljö. Vårnaden ska därför tillkomma mamman ensam. Det är vidare för barnens bästa att ha umgänge med den förälder som de inte bor tillsammans med. Eftersom pappan inte har framställt något umgängesyrcande saknas dock förutsättningar att besluta om något umgänge. I övriga frågor är jag överens med majoriteten. (dom nr 8, s.11)

Denna domen har en skiljaktig mening i båda instanserna, men det som är intressant är att rådmannens skiljaktiga mening i tingsrätten kan tolkas som att den får avgörande betydelse i hovrättens bedömning. Detta med tanke på att den ändras i likhet med rådmannens motivering. Rådmannen argumenterar för att “den minsta dåliga lösningen är att anförtro vårnaden till pappan”. Detta argument kan tolkas som att det inte finns en självklar lösning och visar på att rättsliga normer kommer i konflikt. Butler förklarar detta att normer kan vara vägledande och värdeledande men därav kan de också komma i konflikt med varandra och något bör ges tolkningsföreträde (Butler 2006, s. 66f). Flera normer kommer i konflikt och detta synliggörs i en samlad bedömning i domskälet. Med tanke på att mamman inkluderat barnen i föräldrarnas konflikt och inte tagit emot professionell hjälp har det inneburit att hon inte satt sina barns behov främst. Mamman har också undanhållit barnen från att umgås med pappan. Butler beskriver en process där vissa normer, idéer och ideal bestämmer över människor och som skapar kriterier för “normala” män och kvinnor (Butler 2006, s. 205). I tingsrättsdomen anser den skiljaktiga meningen att mamman inte har levt upp till förväntningarna på sitt föräldraskap av flera anledningar. Rådmannen har specifikt fokuserat på dubbelheten att mamman har överträtt flera normativa förväntningar. Detta kan tolkas som att mamman borde skapa förutsättningar för att barnen ska få kontakt med pappan och därmed i rådmannens mening tillgodosett barnens behov.

Rådmannen argumenterar för kortsiktiga och långsiktiga lösningar för barnen och överväger mellan kontinuitetsprincipen, hålla barnen utanför en konflikt och vem som bäst tillgodoser barnen att ta hjälp av professionella för att sätta barnens behov främst.

Argumenten för att pappan ska få ensam vårdnad är att han håller barnen utanför konflikten och det som talar emot är kontinuitetsprincipen, att barnen mestadels har bott hos mamman. Det som

ges problemformuleringsföretråde är att pappan bäst tillgodoser barnen professionell hjälp och kan ta stöd av handläggare på socialtjänsten, och i ett långsiktigt perspektiv är det bäst för barnen att bo med honom (Axelsson & Qvarsebo 2017, s.17ff). Foucaults begrepp normalisering kan förklara att föräldrar bör ta hjälp av expertkunskap vilket kan ses vara normerande och i detta domstolsbeslut får det avgörande betydelse med tanke på att hovrättsdomen ändras till pappans fördel (Davidsson 2022, s. 166). Foucaults begrepp problemformuleringsföretråde kan förklara, hur domstolen också med sin expertkunskap kan skapa förväntningar på föräldrar för att de inte ska avvika från vad som förväntas av en föräldraroll.

Att det är just en rådmans skiljaktig mening som blir betydande och inte en nämndeman kan ha en avgörande betydelse. Foucault talar om att makt finns överallt i alla relationer, men att expertkunskaper kan ses normerande och med tanke på att rådmannen har högre utbildning än nämndemannen får det betydelse. Nämndemannen i hovrätten värderar normen om kontinuitet högre än att hålla barnen utanför en konflikt och väger inte in mammans oförmåga att söka professionell hjälp till barnen. Nämndemannens ord väger dock inte lika tungt som rådmannens.

I dom 7 finns skiljaktig mening av rådmann i tingsrätten kring umgängesfrågan men både tingsrätt och hovrätt anser att det saknas belägg för att pappan inte skulle vara en bra umgängesförälder för flickan. Den skiljaktiga meningen lyder:

I likhet med majoritet anser jag att det i och för sig finns osäkerheter kring hur allvarlig hotbilden är. Det finns dock tillräckligt stöd i utredningen för att det finns en risk för att flickan ska utsättas för våld eller hot i framtiden. Härvid har jag utöver vad som framgår av vårdnadsutredarnas bedömning beaktat det faktum att pappan fått kontaktförbud gentemot två andra kvinnor samt att det i BBIC-utredning konstaterats att flickans halvbror [namn] utsatts för psykiskt våld av pappan. Umgängesfrågan påverkas även i hög grad av det faktum att mamman och flickan har skyddade adressuppgifter. Flickans trygghet och skydd måste ges första prioritet. Att ansvaret för att inte röja vistelseorten läggs på barn är inte förenligt med deras bästa. Ett umgänge i närvaro av umgängesstöd är ingen garanti för att flickan inte pratar med sin pappa om vistelseorten. Mot bakgrund av ovanstående anser tingsrätten att förhållandena för tillfället är sådana att det inte är förenligt med flickans

bästa att hon ges rätt till umgänge med pappan. Jag vill betona att det är angeläget att flickan i framtiden får ett fungerande umgänge med pappan och att det åligger mamman som ensam vårdnadshavare att verka för detta. Det förutsätter dock att pappan får insikt i och förståelse för det våld hans omgivning upplevt sig utsatt för samt förståelse för flickans behov. (dom nr 7, s.17)

Till skillnad från dom 8 får den skiljaktiga meningen inte någon avgörande betydelse trots att denne är en rådman. I dom 7 gäller enbart beslut om umgänge. Olikheter som finns mellan domarna är att i ovanstående dom har mamman befunnit sig på skyddat boende och har skyddade personuppgifter. Olikheter är också att i föregående dom nr 8, förlorar mamman vårdnaden på grund av att hon bedöms väva in barnen i föräldrarnas konflikt. Likheter är att båda mammorna har berättat att det finns våld, vilket de anser är ett skäl att inskränka umgänget som liknande resonemang i kunskapsöversikten att umgänget kan innebära risker för barnet (Bergman 2016, s. 50f). Rådmanen argumenterar för att det finns incitament att inskränka ett umgänge och väger in att mannen har kontaktförbud mot två andra kvinnor. Rådmanen belyser att flickans behov av skydd måste ges första prioritet, och tar i beaktning att både flickan och mamman har skyddade personuppgifter. Dessa uppgifter kan röjas om ett umgänge ska ske och det är inte till barnets bästa att lägga ansvaret på henne om möjligheten finns att röja vistelseorten. Rådmanen argumenterar för att det finns stöd i vårdnadsutredningen att det finns risk att flickan kommer att utsättas för hot och våld i framtiden.

Utifrån Butlers teori om att mannen är norm så är pappan "tillräckligt" bra enligt domstolen för att ha kontakt med flickan (Iversen 2011, s. 240ff). Att flickan har kontakt med sin pappa har ett värde i sig och domstolen argumenterar för att det finns en osäkerhet om hur pass allvarlig hotbilden är. Rådmanen tar våldet i beaktning och vill att pappan ska ta ansvar för det våld han har utsatt sin omgivning för, innan han kan vara en kompetent förälder.

7 Diskussion

Syftet med vår uppsats har varit att undersöka hur tingsrätten och hovrätten argumenterar för sin ståndpunkt antingen för eller emot umgänge där våld har förekommit. Detta för att se hur domstolarna säkerställer att ett barnrättsperspektiv tillämpas utifrån barnets kapacitet. Den första forskningsfrågan fokuserade på vilket sätt tingsrätten och hovrätten resonerar i domar om umgänge med barn där våld har förekommit. Inledningsvis har det framkommit att umgängesprincipen är återkommande i empirin, den har blivit dominerade över andra rättsliga principer och får följaktligen en normerande effekt. Resultatet visar att det blir tydligt när domstolen ska balansera flera avvägningar, som exempelvis barnets bästa eller lämplighet hos föräldrar. I temat om samarbete understryker hovrätten barns behov av en nära och god kontakt till sina föräldrar som norm som hamnar i konflikt mot barnets skyddsbehov. Framförallt när föräldrarnas ansvar, lämplighet och förmågor diskuteras.

När uppgifter om våld framkommer förminskas våldsuppgifter i förhållande till barnets rätt att ha kontakt med båda sina föräldrar. Vi har sett många exempel på en heteronormativ syn om kärnfamiljen som har framhållits av hovrätten (Butler 2006, s. 11f). Detta exemplifieras ytterligare när våldet blir sekundärt till kontinuitets- samt umgängesprincipen. I flera rättsfall har exempelvis en pappa inte ansetts vara lämplig som vårdnadshavare på grund av att han har utövat våld mot barnets mamma och barnet/barnen. Men däremot varit lämplig som umgängesförälder. Detta trots att risken för våld blir betydligt högre för ett barn när barnets mamma varit våldsutsatt, som tidigare uppmärksammats i kunskapsöversikten (Bruno 2015, s. 168).

Kärnfamiljen är med andra ord en fast enhet som inte ska brytas. Relationer ska upprätthållas även om barn döms till umgänge med sin våldsutövare. Umgänge med båda föräldrarna är vad som blir normaliserat, en pappa är en fadersgestalt med sin könsidentitet, ett ideal som bör finnas i barnets liv. En pappa kan inte "ersätta mammarollen", utan bör komplettera mammans föräldraskap enligt den heterosexuella matrisen (Mattsson & Herz 2022, s. 107).

Vi har sett ett mönster i empirin att när en mamma förhindrar eller vägrar umgänge för barnen med en våldsutövande pappa har detta långtgående effekter. Effekten kan vara att hon sanktioneras av domstolen och förlorar sin roll som vårdnadshavare samt att våldet förminskas i familjerättsliga mål. Både tingsrätten och hovrätten har konsekvent framhållit särskilda förväntningar på föräldraskap, där mamman har andra förväntningar i jämförelse med pappan i likhet med diskussionen om mansideal i en familjekontext (Mattsson 2013, s. 163). Detta resultat är relevant för att besvara vår andra forskningsfråga om vilka likheter och olikheter som finns i tingsrätten respektive hovrättens bedömningar i vårdnadstvister samt hur dessa beslut bidrar till formandet av umgängesregler. Vårt resultat har visat likheter i att tingsrätten och hovrätten mestadels är överens i vårdnadsfrågan. Olikheter är att hovrätten istället korrigerar umgängesreglerna, antingen begränsar eller utökar umgänget. Heteronormen och synen på kärnfamiljen kommer till uttryck i båda instanserna. Mamman tillskrivs en könskodad dubbelroll där hon förväntas att främja ett umgänge med pappan samtidigt som hon ska skydda sitt barn från att uppleva våld. Därmed befästs familjerättsliga normer enligt könsmaktsordningen, där mamman positioneras i ett underläge i jämförelse med pappan (Butler 2006, s. 20f).

I tillämpningen av ett barnrättsperspektivet och för att besvara vår tredje forskningsfråga visar våra resultat att när barnet framställs som en rättighetsinnehavare, blir umgängesprincipen en värdeprincip som står över barnens behov av skydd. I flera rättsfall framställs barnet inte som ett skyddsobjekt i koppling till att vara våldsutsatt. Umgänget får inte inskränkas. Barns egna upplevelser av våld tas sällan upp i domstolens resonemang och barn fräntas rätten till att komma till tals, som nämnts i kunskapsöversikten (Henderson-Dekort, van Bakel & Smits 2022, s. 4f). Domstolen har en tendens att göra egna tolkningar av barnets behov. Likt tidigare forskning där barnets vilja positioneras mot vuxnas tolkning av barnets behov (Bruno 2015, s. 178f). Detta blir tydligt när förväntningar om att skydda barn tillskrivs på "mammarollen", hennes föräldraskap blir språkligt förknippat med barnets sårbarhet för våldsutsatthet. Barnet har inget eget aktörskap, domstolen får därmed ett starkare problemformuleringsföreträde för att disciplinera barn till umgänge (Axelsson & Qvarsebo 2017, s. 17ff).

Ett resultat som vi fått fram med liknande resonemang från kunskapsöversikten, är att våldet förminskas i familjerättsliga mål där barnets berättelser om våld ogiltigförklaras (Sundhall 2012,

s. 5). Trots att socialtjänstens vårdnadsutredning lyfter att det finns risker för barnet att ha kontakt med en våldsutövande förälder så bedöms det inte som en risk i domstolens beslut. I ett antal domar har socialtjänstens vårdnadsutredningar kritiserats och ansetts vara bristfälliga. Domstolen har ansett att socialtjänsten inte utreder tillräckligt genom att endast lyfta mammas narrativ. I vårdnadsutredningar som lyfter att mamman är trovärdig i sin berättelse om våldsutsattheten, får socialtjänstens åsikter bäring om de kan kompletteras av andra professionellas uttalanden som förskollärare eller psykolog.

I både tingsrätten och hovrätten framkommer det, trots att pappan har blivit dömd för våldsbrott mot mamman är det inte alltid ett skäl för att mamman ska få bli ensam vårdnadshavare. Domstolarna bedömer riskerna för fortsatt våld i förhållande till tidsaspekten, hur långt tillbaka våldet skedde, systematiken bakom våldet och våldet måste bevisas. Att normer kommer i konflikt i familjerättsliga sammanhang har framkommit i vårt resultat men att domstolar å ena sidan ska vara sakliga och objektiva. Detta kan å andra sidan leda till långtgående konsekvenser för ett barn där barnrätten behöver förstås i dels barns behov av skydd men också i delaktigheten att få komma till tals.

Sammantaget förminskas våldet i familjerättsliga mål där principen om samarbete är mer normerande men vi har sett genom skiljaktig mening att det finns alternativa sätt att se på våldet. Vi har sett att det påpekats i skiljaktig mening, i två domar kring våldets art och systematik. Vi har sett en skiljaktig mening som synliggör våldet och menar på att mannen ska ta professionell hjälp för att få förståelse för våldets konsekvenser för ett barn och därmed få verktyg att hantera sitt agerande i framtiden. Detta argument kan tolkas som att den skiljaktiga meningen vill synliggöra mäns våld mot kvinnor och vill belysa dess konsekvenser för ett barn som ska ha kontakt med en våldsutövande förälder.

Vi vill uppmana till vidare forskning om våld och dess psykologiska konsekvenser för ett barn. Ett annat forskningsområde kan vara att stärka barnrättsperspektivet genom att använda sig av modellen "Capacity Child." för att möjliggöra att barnets fulla kapacitet tas tillvara (Se bilaga 1). Detta för att kunna argumentera för barnets delaktighet. Det skulle också vara intressant att diskutera empirin i förhållande till praxis och prejudikat inom familjerättsliga mål. Att inkludera

hedersproblematik i empirin och analysera det utifrån ett intersektionellt perspektiv skulle kunna berika och nyansera bilden av våld ytterligare.

Referenser / Bilagor

Axelsson, Thom & Jonas Qvarsebo (2017). *Maktens skepnader och effekter: maktanalys i Foucaults anda*. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur

Bergman Ann-Sofie, (2016), *se, uppfatta, höra, men inte stör. En utvärdering av umgängesstöd för barn*. Rapport. Stockholm: Socialförvaltningen Stockholms stad och FoU Södertörn

Bergman, Ann-Sofie, and Maria Eriksson. (2018). Supported Visitation in Cases of Violence: Political Intentions and Local Practice in Sweden *International Journal of Law Policy and the Family* 32 (3): 374–393.

Bergman, Ann-Sofie & Annika Rejmer (2017). ”Det är klart att barnen blir lidande”: Om barns mående när föräldrarna är i vårdnadstvist. *Socialmedicinsk tidskrift*, 94(4), 437-446.

Bruno, Linnéa. (2015) Contact and Evaluations of Violence: An Intersectional Analysis of Swedish Court Orders, *International Journal of Law, Policy and the Family*, 29(2), pp. 167–182.

Bryman, Alan (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder*, Stockholm: Liber

Butler, Judith (2006). *Genus ogjort: kropp, begär och möjlig existens*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag

Committee on the Rights of the Child (2023) *Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Sweden*. Stockholm: Regeringen.

Davidsson, Tobias (2022) Michel Foucault: Diskurs, makt/vetande och styrning. I: Tina Mattsson & Em Andersson (red.) *Teorier för socialt arbete Del 2 Normalitet, förkroppsligad erfarenhet och motstånd*. Första upplagan Malmö: Gleerups

Domarbloggen (2022) *Vad är en skiljaktig mening?*

<https://www.domarbloggen.se/fredagsfragan/vad-ar-en-skiljaktig-mening/> [Hämtat 2023-12-22]

Eldén, Sara (2020) *Forskningsetik. Vägval i samhällsvetenskapliga studier*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksson, Maria (2003) *I skuggan av pappa: familjerätten och hanteringen av fädens våld*. Doktorsavhandling. Stehag: Förlags AB Gondolin

Fridström Montoya, Therése (2022), *Introduktion till socialtjänstlagstiftningen I*: Fridström Montoya, Therese (red) *Juridik för socialt arbete*, Malmö: Gleerups utbildning

Foucault, Michel (2017). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Femte översedda och ombrutna upplagan Lund: Arkiv förlag

Henderson-Dekort, E., van Bakel, H., & Smits, V. (2022) The Complex Notion of the Capacity of a Child: Exploring the Term Capacity to Support the Meaningful Participation of Children in Family Law Proceedings. *Social Sciences*, 11(3), 98.

Hirdman, Yvonne (2007). *Gösta och genusordningen: feministiska betraktelser*. Stockholm: Ordfront

Iversen, Clara (2011) Judith Butler: makt och performativitet. I: Jonas Lindblom, & Jonas Stier (red.). *Det socialpsykologiska perspektivet*. Lund: Studentlitteratur.

Jämställdhetsmyndigheten (2022), *Uppgifter om våld är inget undantag*, Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten

Lindgren, Simon (2014), *Kodning*. I: Hjerm, Mikael, Simon Lindgren & Marco Nilsson *Introduktion till samhällsvetenskaplig analys. 2.*, [utök. och uppdaterade] uppl. Malmö: Gleerup

Lindgren, Simon (2014), *Tematisering*. I: Hjerm, Mikael, Simon Lindgren & Marco Nilsson *Introduktion till samhällsvetenskaplig analys. 2.*, [utök. och uppdaterade] uppl. Malmö: Gleerup

Lundgren, Eva (2012). *Våldets normalisering och andra våldsförståelser*. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS)

Mattsson, Tina (2013) Motstånd och neutralisering. Kön, makt och professionalitet i arbetet mot våld i nära relationer. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 3-4, 150-167

Mattsson, Tina & Marcus Herz (2022) Judith Butler: Kön, sexualitet och mänskligt lidande. I: Tina Mattsson & Em Andersson (red.) *Teorier för socialt arbete Del 2 Normalitet, förkroppsligad erfarenhet och motstånd*. Första upplagan Malmö: Gleerups

Nationellt centrum för kvinnofrid (2023) *Vårdnad och umgänge*
<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/barn-som-upplever-vald/vardnad-och-umgange/> [Hämtad 2023-12-21]

Nilsson, Gabriella & Inger Lövkrona (2020), *Våldets kön, kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur

Ramberg, Christina (2020), *Malmströms civilrätt*. Upplaga 26, Stockholm: Liber

Regeringskansliet (2015) *Offentlighetsprincipen* <https://www.regeringen.se/sa-styrs-sverige/grundlagar-och-demokratiskt-deltagande/offentlighetsprincipen/> [Hämtat 2023-12-26]

Schiratzki, Johanna (2019), *Barnrättens grunder*, Sjunde upplagan, Lund: Studentlitteratur

Sundhall, Jeanette (2012), *Kan barn tala?* Doktorsavhandling i genusvetenskap, Göteborgs universitet [Elektronisk resurs].

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/29026/gupea_2077_29026_1.pdf?sequence=1

Svensson, Lupita (2017). *Rättsfallsanalys för icke-jurister: analys, metod, beslut*. 1. uppl. Stockholm: Wolters Kluwer

Svensson, Peter & Ahrne, Göran (2022) Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt I: Ahrne, Göran, Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Upplaga 3 Stockholm: Liber

Sveriges domstolar (2023) *Roll, uppgift och skyldigheter*

<https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/namndeman----ett-fortroendeuppdrag/roll-uppgift-och-skyldigheter/> [Hämtat 2023-12-20]

Sveriges domstolar (2019) *Överklaga till hovrätten*

<https://www.domstol.se/gota-hovratt/overklaga-till-hovratten/> [Hämtat 2023-11-13]

Sveriges domstolar (2022) *Vårdnad, boende och umgänge*

<https://www.domstol.se/amnen/familj/foraldrar-och-barn/varnad-boende-och-umgange/> [Hämtat 2023-11-14]

Sveriges kommuner och regioner (2023), *Ojämställdhet i socialtjänsten. En kunskapsöversikt*.

SKR: Stockholm

Unicef (2023) *Barnkonventionen*. <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten> [Hämtad 2023-12-12]

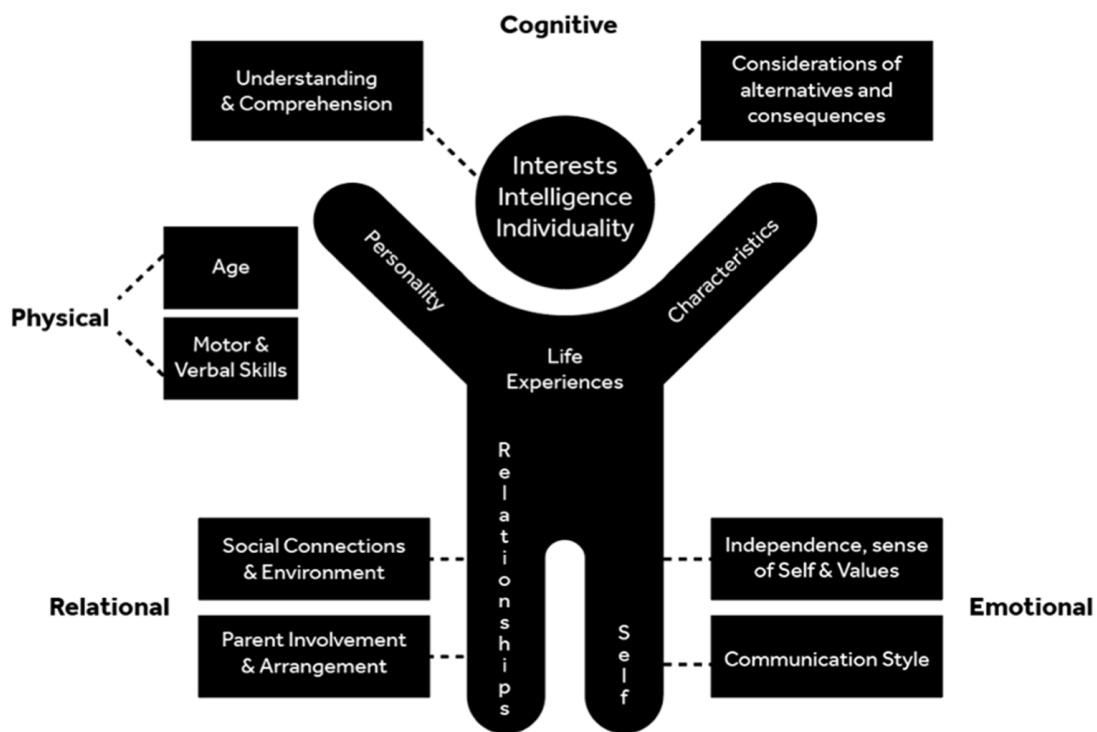
Unizon, (2022), *Umgänge- för barnets bästa?*, Hägersten: Kantar Public

Wågby Gräfe, Angelica (2022). Den sociala meningen med barns delaktighet i vårdnads-, boende- och umgängesprocesser. *Sociologisk forskning*. 59:1-2, 177-202

Öberg, Peter (2022) Livshistorieintervjuer. I: Ahrne, Göran, Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Upplaga 3 Stockholm: Liber

Bilaga 1

Capacity Model: The Whole Child

Bilaga 2

Presentation av uppsatsens domstolsbeslut

Dom nr 1

En familj med två föräldrar och två barn. Efter äktenskapet lägger mamman fram anklagelser om ekonomiskt och psykiskt våld från pappan, vilket leder till att mamman flyttar till ett skyddat boende och får sekretessmarkerade uppgifter vid separationen när barnen är unga. Umgänget mellan barnen och pappan är begränsat och kortvarigt, och mamman motsätter sig alla former av umgänge. I tingsrätten döms mamman till ensam vårdnad på grund av att hon kan erbjuda stadigvarande boende och kontinuitet för barnen. Hovrätten ändrar domen till förmån för pappan och kan inte styrka mammans påståenden om våld. Hovrätten anser att pappan har förutsättningar att erbjuda lämpligt umgänge. Barnen har en önskan att bo med mamman.

Dom nr 2

I en vårdnadstvist vill mamman ha ensam vårdnad om två barn och motsätter sig att barnen har umgänge med pappan. Hovrätten granskade tidigare utredningar och bevis, inklusive påståenden om fysiskt och psykiskt våld. En tidigare dom om våldsbrott mot mamman fanns och hovrätten ansåg inte att detta ensamt gjorde pappan olämplig som vårdnadshavare. Mamman hävdade att våldet var mer omfattande än det som domen nämnde, men barnens uppgifter om våld hade inte konsekvent rapporterats. Hovrätten ifrågasatte risken för våld och barnens verkliga utsatthet. Domstolen ansåg att gemensam vårdnad inte var utesluten, med tanke på föräldrarnas samarbetsförmåga. Hovrätten bekräftade tingsrättens dom utan ändringar, vilket innebar att vårdnaden inte förändras utan förblev gemensam. Umgänge med pappan ansågs lämpligt med stöd för att återuppbygga relationen med barnen.

Dom nr 3

Hovrätten bekräftar tingsrättens beslut om gemensam vårdnad för tre barn, trots mammans påståenden om våld, det saknas straffrättsliga bevis. Båda föräldrarna anses lämpliga som

vårdnadshavare, men samarbetet dem emellan är bristfälligt. Domstolen anser att gemensam vårdnad är bäst för barnens bästa, även om risken för att pappan utesluts från barnens liv bedöms som hög vid ensam vårdnad för mamman. Boendet bör fortsätta hos mamman, med hänsyn till barnens motvilja mot umgänge med pappan. Umgänget fungerar bra för ett av barnen men bedöms olämpligt för de andra på grund av deras dåliga mående och rädsla för pappan.

Dom nr 4

Domen handlar om två barn som blivit utsatta för våld. Mamman kräver ensam vårdnad, hävdar omsorgsbrister och påstått våld från den andra föräldern. Pappan erkänner att han har utövat våld och förespråkar fortsatt gemensam vårdnad. Uppgifter om våld från barnen har lämnats vid olika tillfällen och till olika sakkunniga. Tingsrätten bedömer att mamman är bättre lämpad och beslutar om ensam vårdnad med reglerat umgänge. Hovrätten utökar senare umgänget med pappan.

Dom nr 5

Tingsrätten samt hovrätten bedömer gemensam vårdnad. Finns uppgifter från barn och mamma om våld. Hovrätten begränsar umgänge med pappan med reglerat umgänge via videosamtal. Mamman uppger likaså uppgifter om sexuellt våld från pappan mot barnen. Mamman har framfört oro kring pappans beteende, inklusive påståenden om våld och hot. Det nämns också att pappan har fått en dom för misshandel mot mamman. Det diskuteras även om barnens bästa med fokus på deras rätt till umgänge med båda föräldrarna. Trots påståenden om pappans beteende mot mamman, har rätten inte funnit tillräckligt med bevis för att ogiltigförklara hans del i vårdnaden. Däremot konstaterar domstolarna att pappans uppfostringsstil har varit negativ och att han behöver hjälp med att hantera stress och konflikter.

Dom nr 6

Från en tidigare dom från tingsrätten bedöms vårdnaden bli gemensam men mamman dömdes till boendeförälder och pappan till umgänge. Mamman och pojken har befunnit sig på ett skyddat boende. Fadern har anklagats för våld mot mamman som aldrig har kunnat konstaterats. Pappan bestrider sedan domen i en annan tingsrätt och vårdnaden ändras till pappan och mamman får umgänge. Pappan anses bäst tillgodose en nära och god kontakt med den andre föräldern.

Mamman bestrider sedan tingsrättsdomen i hovrätten och ändrar sina yrkanden och anser numera att pappan är lämplig som umgängesförälder. Vårdnadsfrågan står fast till pappans fördel, men mamman får utökat umgänge i hovrättens bedömning.

Dom nr 7

Mamman och flickan har befunnit sig på skyddat boende och har sekretessmarkerade uppgifter. Hon har uppfattats av socialtjänsten som trovärdig i sin berättelse om våld men det saknas bevis för att mannen utsatt henne och barnen (pojke i ett tidigare förhållande) för våld. Mamman döms till ensam vårdnad och pappan till umgänge i form av videosamtal och tidsreglerat umgänge med umgängesstöd i tingsrättens dom, med motiveringen att flickan har den starkaste anknytningen till mamman och att familjerättens bevisvärde värderas högt. Tingsrätten väver in mamman och flickans skyddade personuppgifter i bedömningen med tanke på att de bor långt bort från pappan och att det inte finns förutsättning för gemensam vårdnad. Hovrätten fastställer umgänget till umgänge med umgängesstöd.

Dom nr 8

Denna familj har varit i en vårdnadstvist tidigare. I det tidigare avtalet skulle mamman ha vårdnaden och pappan umgänge. Tingsrätten dömer till gemensam vårdnad och stadigvarande boende hos mamman för tre barn. Pappan döms till umgänge med umgängesstöd med tanke på den tid som har förflutit sen han träffade barnen sist. Hovrätten ändrar tingsrättens dom och ger pappan vårdnaden om barnen och mamman beslutas att få umgänge. Hovrätten bedömer att våldet har framförts av mamman först vid en upptrappning av umgänget. Polisanmälningarna mot mamman har i sig inte något egentligt bevisvärde för att anmälda gärningar har ägt rum.

Dom nr 9

Tingsrättens dom blir gemensam vårdnad av två flickor, med stadigvarande boende hos mamman och umgänge med pappan. Mamman har uppgett fysiskt, psykiskt och ekonomiskt våld. Våldet ska ha ägt rum i ett annat land. Enligt tingsrätten går det inte att dra några säkra slutsatser av vad som förekommit i relationen mellan parterna i landet de bodde i tidigare och att det var långt tillbaka i tiden. Tingsrättens bedömning är framåtblickande. Det finns inte heller någon risk för bortförande av barnen till landet som paret bodde i tidigare. Paret nådde samförståndslösning och

ville att hovrätten skulle fastställa att parterna var överens om domslutet i vissa avseende om hämtning och lämning och att vårdnaden skulle förbli gemensam.

Dom nr 10

Mamman döms till ensam vårdnad i tingsrätten och umgänge för pappan. Tidigare bodde hon i skyddat boende med pojken. Tingsrätten argumenterar för att pappans lämplighet som umgängesförälder kan ifrågasättas men att det numera inte finns någon risk för pojken att träffa sin pappa. Hovrätten ändrar tingsrättens dom så att pappan ska ha umgänge med umgängesstöd. Sedan en lång tid tillbaka har pappan inte fått någon information om pojken. Utredarnas bedömning blev att risken är hög för att pojken (åter) kan komma att utsättas för fysiskt och psykiskt våld om fadern inte tar emot stöd och hjälp och erkänner felen som begåtts. Det framgår även att pojken gett tydligt uttryck för sin utsatthet i både ord och handling. Hovrätten lyfter i domskälen att även om pojken inte nått en sådan ålder och mognad att hans åsikter är avgörande måste de ändå tillmätas betydelse.

Dom nr 11

Efter att samarbetssamtalen avslutades och VBU-utredning färdigställdes så beslutade tingsrätten att mamman skulle ha ensam vårdnad och pappan umgänge med umgängesstöd. Flickan hade inte sett sin pappa på fyra år. Flickan hade således haft en väldigt begränsad kontakt med pappan under åren, men återknutit den under perioden med umgängesstöd. Hovrätten beslutade att mamman skulle ha fortsatt ensam vårdnad och stadigvarande boende hos henne. Ett visst utökat umgänge fastställdes till pappans fördel i hovrätten. Mamman hade uppgett att pappan under relationen utsatte henne för ekonomiskt, psykiskt, fysiskt och sexuellt våld och att han också utövade våld mot flickan vid tre års ålder. De uppgifter som mamman hade lämnat om våld i relationen fick i någon mån stöd i den polisanmälan som gjorts av en granne i anledning av bråk i lägenheten.

Dom nr 12

Mamman fick ensam vårdnad i tingsrättens dom och pappan dömdes till umgänge. Mamman ville inskränka umgänget helt och fick prövningstillstånd i hovrätten. Pappan gick med på att

umgänge skulle lämnas oreglerat vilket fastställdes i dom. Mamman gjorde gällande att pappan hade varit våldsam mot pojken, att våldet hade eskalerat under umgängestillfällena och var allvarligt samt att pojken uppvisade rädsla för pappan och vägrade att åka till honom. Mamman uppgav att pojken blivit pressad av pappan att berätta var de bodde och med tanke på att de hade skyddade personuppgifter kände mamman en stark rädsla. Domskälen var bland annat att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Tingsrätten argumenterade för att det inte gick att bortse från den oro som pojken kände och de uppgifter om våld som han faktiskt hade lämnat, men att tingsrätten ansåg att det var bäst för pojken att ha ett visst umgänge med sin pappa.